

ENGAGEMENT IN HET KLASLOKAAL

**OVER HET BEHANDELEN VAN MAATSCHAPPELIJKE
VRAAGSTUKKEN IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS DOOR
MIDDEL VAN KUNSTEDUCATIE**

**ROSAN HEGEMAN
ARTEZ HOGESCHOOL VOOR DE KUNSTEN ZWOLLE
DOCENT BEELDENDE KUNST EN VORMGEVING**

ENGAGEMENT IN HET KLASLOKAAL

Rosan Hegeman
r.hegeman@student.artez.nl
Studentnummer: 1521290
Docent Beeldende Kunst en Vormgeving
ArEZ Hogeschool voor de Kunsten Zwolle
Educatief ontwerponderzoek
Begeleider: Wouter Engelbart

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	p. 3
Inleiding <i>Introductie op de onderzoeksvraag</i>	p. 4
Hoofdstuk 1 Deelvraag 1	p. 5 p. 5
Hoofdstuk 2 Deelvraag 2	p. 7 p. 7
Hoofdstuk 3	p. 8
Hoofdstuk 4 Deelvraag 3 <i>Ontwikkelen van de lesmodule</i>	p. 9 p. 9
Hoofdstuk 5 <i>De module in de praktijk</i> <i>Reflectie</i>	p. 10
Hoofdstuk 6 <i>De aanpassingen in de module</i>	p. 13
Hoofdstuk 7 <i>De eindconclusie</i>	p. 18
Verantwoording	p. 19
Bijlage 1: De matrix	p. 20
Bijlage 2: Correspondentie	p. 28
Bijlage 3: Feedbackformulier	p. 39
Bijlage 4: Opdrachten	p. 40

VOORWOORD

Beste lezer,

Met dit ontwerp onderzoek rond ik het educatieve deel van mijn opleiding docent beeldende kunst en vormgeving aan ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten in Zwolle af. Ik neem u mee in het onderzoek en de ontwikkeling van een geëngageerde lesmodule voor het voortgezet onderwijs. Ik laat zien hoe kunst ingezet kan worden als middel om belangrijke gesprekken te voeren en te reageren op de gebeurtenissen in de wereld.

Kunst geeft de mogelijkheid om via andere invalshoeken te kijken naar de wereld en jezelf. Via die weg is het mogelijk om nieuwe ervaringen mee te maken en kennis op te doen.

Ik wil graag Lonneke Burgers en Heleen Langkamp van CSG Het Noordik bedanken voor hun enthousiasme, vertrouwen, feedback en de mogelijkheid om mijn product te testen in hun masterclass. Ik wil Wouter Engelbart van ArtEZ bedanken voor de begeleiding, de opbeurende mailtjes die ik toch wel vaak nodig had en zijn kritische blik. Floor Mijland bedankt voor alle fijne gesprekken, zonder jou was ik niet tot dezelfde conclusies gekomen. Marjolein Verra bedankt voor al het sparren en het 'samen' studeren in deze rare tijden. En vooral mijn vriend Valentin Selie, ontzettend bedankt voor al je steun en liefde.

Ik wens u veel lees plezier.

Rosan Hegeman

INLEIDING

Motivatie voor dit ontwerp onderzoek

Op het voortgezet onderwijs moeten leerlingen vakken volgens als maatschappijleer en maatschappijwetenschappen en hebben zij natuurlijk ook nog de maatschappelijke stage. Wat ik mij afvraag is of dit de leerlingen voldoende klaar stoomt voor het toekomstig burgerschap. Op het voortgezet onderwijs was ik niet vaak bezig met de wereld die zich buiten mijn referentie kader afspeelde. Ik zat wel tijdelijk bij de debatclub en ik volgde naast maatschappijleer ook nog maatschappijwetenschappen. Het ging meestal over politiek en hoe die structuur in elkaar zit hier in Nederland. Technisch maar niet altijd inhoudelijk uitdagend. Wellicht was de werkvorm bij maatschappijleer niet een werkvorm die voor mij het meest effectief was. Vervolgens kwam ik in de 'echte' wereld terecht na de middelbare school en werd er van mij verwacht dat ik overal een mening of idee van moest hebben. Ik vroeg mij af waarom we bepaalde vraagstukken niet op school hadden behandeld. Achteraf gezien had ik veel onderwerpen graag in een klassensetting willen bespreken met mijn mede scholieren en mijn docenten, maar destijds had ik geen idee wat er allemaal speelde. Tijdens mijn studie aan ArtEZ Zwolle werden maatschappelijke vraagstukken regelmatig behandeld. Dit meestal doormiddel van geëngageerde kunst of kunstenaars, en geëngageerde thema's in de jaarlijkse projectweken. Als we het hebben over engagement hebben we het dus over maatschappelijke betrokkenheid. Kunst hielp mij via deze weg de wereld beter te begrijpen. Wanneer ik terug kijk op de kunstlessen van de middelbare school dan was het zo dat wij met kunst reageerden op kunst. Ik zag daar een mogelijkheid om engagement de kunstlessen in te halen. Het de mogelijkheid tot een eigen vak te geven. Daar waar kunst ingezet wordt als middel om elkaar en de wereld beter te begrijpen.

Om deze reden heb ik mijzelf de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Hoofdvraag

“Hoe kan ik geëngageerde beeldende kunsteducatie ontwikkelen voor leerlingen in het voortgezet onderwijs?”

Bij die vraag heb ik de volgende deelvragen opgesteld:

Deelvraag 1

“Welke behoeftes liggen er bij onderwijzers, scholen en leerlingen om maatschappelijke vraagstukken te behandelen?”

Deelvraag 2

“Wat zijn relevante actuele vraagstukken die behandeld moeten worden?”

Deelvraag 3

“Hoe maak ik een geëngageerde lessenserie aan de hand van het maatschappelijk vraagstuk?”

Doormiddel van het beantwoorden van deze vragen ontwikkel ik een lessenserie waarbij er relevanten vraagstukken behandeld worden die aansluiten op de behoefte van de leerlingen. Kunst wordt hierbij ingezet als middel om het dialoog in de klas in gang te zetten.

HOOFDSTUK 1

Aan het begin van het schooljaar was ik zelf veel bezig met ecologie in mijn beeldend werk en in mijn persoonlijk leven. Ik merkte alleen dat veel mensen defensief kunnen reageren als je met hen probeert te praten over ecologische problemen. Dit komt deels door cognitieve dissonantie, maar ook omdat veel mensen de problematiek niet direct ervaren. Dat maakt het een 'ver van je bed show'. Ik heb veel gesprekken gevoerd met verschillende mensen, en in één van die gesprekken werd voor mij duidelijk dat ecologische problematiek onder een grotere paraplu valt namelijk dat van maatschappelijke problematiek. Naar mijn idee kan je pas problemen oplossen wanneer je naar elkaar wil en kan luisteren. Ik ging hierdoor steeds meer nadenken over een vak waarbij maatschappelijke vraagstukken behandeld kunnen worden doormiddel van kunsteducatie. Hoe groot is die behoefte voor het behandelen van maatschappelijke vraagstukken, en het behandelen van deze in een vak buiten maatschappijleer?

Dit gaf aanleiding voor de eerste deelvraag:

“Welke behoeftes liggen er bij onderwijzers, scholen en leerlingen om maatschappelijke vraagstukken te behandelen?”

Methodiek: Literatuur onderzoek

De eerste stap die ik heb genomen in mijn onderzoek is uitzoeken wat precies de behoeftes zijn van onderwijzers, scholen en leerlingen om deze vraagstukken te behandelen. Ik gebruik hiervoor het onderzoek van platform onderwijs2032 (Onderwijs2032, 2016).

“Het Platform Onderwijs2032 heeft in 2015 in opdracht van de staatssecretaris van Onderwijs een maatschappelijke dialoog gevoerd over de inhoud van het primair en het voortgezet onderwijs. Het doel was te komen tot een visie op de kennis en de vaardigheden die leerlingen moeten opdoen met het oog op (toekomstige) ontwikkelingen in de samenleving. Leerlingen, leraren, schoolleiders, bestuurders, ouders en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en maatschappelijke en culturele instellingen gingen met elkaar en met de Platformleden in gesprek. Het Platform heeft daarnaast gebruikgemaakt van wetenschappelijke inzichten en voorbeelden uit andere landen”(Onderwijs2032, 2016).

Hoewel dit onderzoek niet gericht is op maatschappelijke vraagstukken, gaat het wel over welke behoeftes er zijn voor onderwijs in het algemeen en welke kennis en vaardigheden de leerling moet opdoen om straks succesvol deel te nemen aan het burgerschap. Ik heb het onderzoek gelezen en onderdelen gearceerd die relevant zijn aan mijn vraagstuk en notities gemaakt in de kantlijnen. Deze arceringen en notities heb ik verwerkt in een matrix waarbij alle uitspraken helder en overzichtelijk terug te vinden zijn. Deze matrix vindt u op pagina 20. Bijlage 1.

Het uitgangspunt van het onderzoek is toekomstgericht onderwijs, 'toekomstgericht onderwijs' dient hier als een paraplu waaronder 3 onderwerpen vallen: Vakoverstijgend onderwijs, persoonsvorming en burgerschap. Burgerschap gaat over het opleiden van leerlingen tot een goed functionerende burger. Zo heeft het platform het over burgerschapsvorming en dat Nederlandse scholen, in vergelijking met andere landen, relatief weinig aandacht besteden aan burgerschap. Ook scoren Nederlandse leerlingen relatief laag op het gebied van politieke kennis en betrokkenheid. Het platform geeft aan dat zij graag willen zien dat de toekomstgerichte school zorgt dat de leerlingen voldoende kennis en vaardigheden hebben om de wereld om hen heen te begrijpen en te kunnen vormen. Leerlingen hebben een stevige kennisbasis nodig om op de hoogte te blijven van (inter)nationale ontwikkelingen en ook om nieuwe kennis te verwerven en die te kunnen toepassen.

Het platform spreekt ook over vakoverstijgend onderwijs. Zij geven aan dat in de samenleving en de arbeidsmarkt er een steeds groter beroep wordt gedaan op beheersing van vaardigheden die niet zijn gebonden aan een specifiek vak. Die vakoverstijgende vaardigheden behoort volgens het platform bij de vaste basis voor alle leerlingen, gezien zij deze nodig hebben om in de maatschappij te kunnen functioneren. Door de domeinen te doorbreken – mens en maatschappij, natuur en technologie, taal en cultuur – kan er een betere basis gevonden worden. Zij geven aan het belangrijk te vinden dat leerlingen niet van alles een beetje leren maar meer van minder. Zij zeggen dat leerlingen kennis beter beheersen wanneer er dieper op onderwerpen wordt ingegaan. Domeinen zoals je kunnen combineren, zoals vaak ook al

“De grote uitdagingen waarmee de huidige en toekomstige generaties te maken hebben en krijgen, laten zich niet 'opsluiten' in aparte vakken.”

Het Platform redeneert dat om complexe maatschappelijke problemen van verschillende kanten te kunnen bekijken, het voor de leerlingen van belang is om interdisciplinair te leren denken en te (samen)werken. Dat betekent dat er binnen de domeinen aandacht moet zijn voor verbindende vraagstukken.

Uit het voorbeeld kan ik opmaken dat tussen kunst, maatschappijleer en maatschappijwetenschappen je deze verbindingen al kan maken door te werken rondom engagement. Een richting binnen de kunst die erg actueel en relevant is. Daarnaast is het behandelen van maatschappelijke vraagstukken goed te verantwoorden naar leerlingen, gezien zij na hun schoolcarrière mee moeten doen als burger in de maatschappij. Het is dan van belang om een goed beeld te hebben van wat er om je heen gebeurt. Burgerschap gaat niet alleen om vriendelijk zijn naar je medemens, maar het gaat ook om gebeurtenissen begrijpen, keuzes kunnen maken voor jezelf en voor de wereld. Dit is nodig wanneer zij bijvoorbeeld mogen stemmen. Het belangrijk om een leerling in de jaren daarvoor voor te bereiden op het kunnen reflecteren en anticiperen op gebeurtenissen in de wereld. Dat gebeurt nu dus nog te weinig vindt het platform onderwijs 2032.

Binnen het vakoverstijgend onderwijs vindt het platform vijf vaardigheden van belang: Leervaardigheden, creëren, kritisch denken, probleemoplossend vermogen en samenwerken. Zij benadrukken dat zij deze vaardigheden beschouwen als niet op zichzelf staande vaardigheden die in aparte lessen kunnen worden aangeleerd, maar dat ze pas betekenis krijgen door ze met concrete leerinhouden te verbinden.

Naast dit alles geven leerlingen aan dat zij het belangrijk vinden om te weten waarom ze wat geleerd krijgen. Dus de onderwerpen die de leerlingen krijgen en de manier waarop moet kunnen worden verantwoord aan ze. Waardoor zij ook het belang in kunnen zien van de lesinhoud (Onderwijs2032, 2016).

Conclusie

Uit het beantwoorden van deze deelvraag blijkt dat er behoefte is aan het behandelen van maatschappelijke vraagstukken. Zowel voor het voorbereiden op het burgerschap en toekomstgericht onderwijs, als het vakoverstijgend onderwijs en de verantwoording naar leerlingen toe. Ook de vijf vaardigheden die het platform daarbij verlangt zijn goed tot te passen in een lessenserie of module. Wanneer we kijken naar vakoverstijgend onderwijs dan zou het samenbrengen van maatschappijleer en kunst kunnen leiden tot een geëngageerd thema, zoals duurzaamheid en persoonsvorming.

HOOFDSTUK 2

Wat zijn relevante actuele vraagstukken die behandeld moeten worden tijdens de lessen?

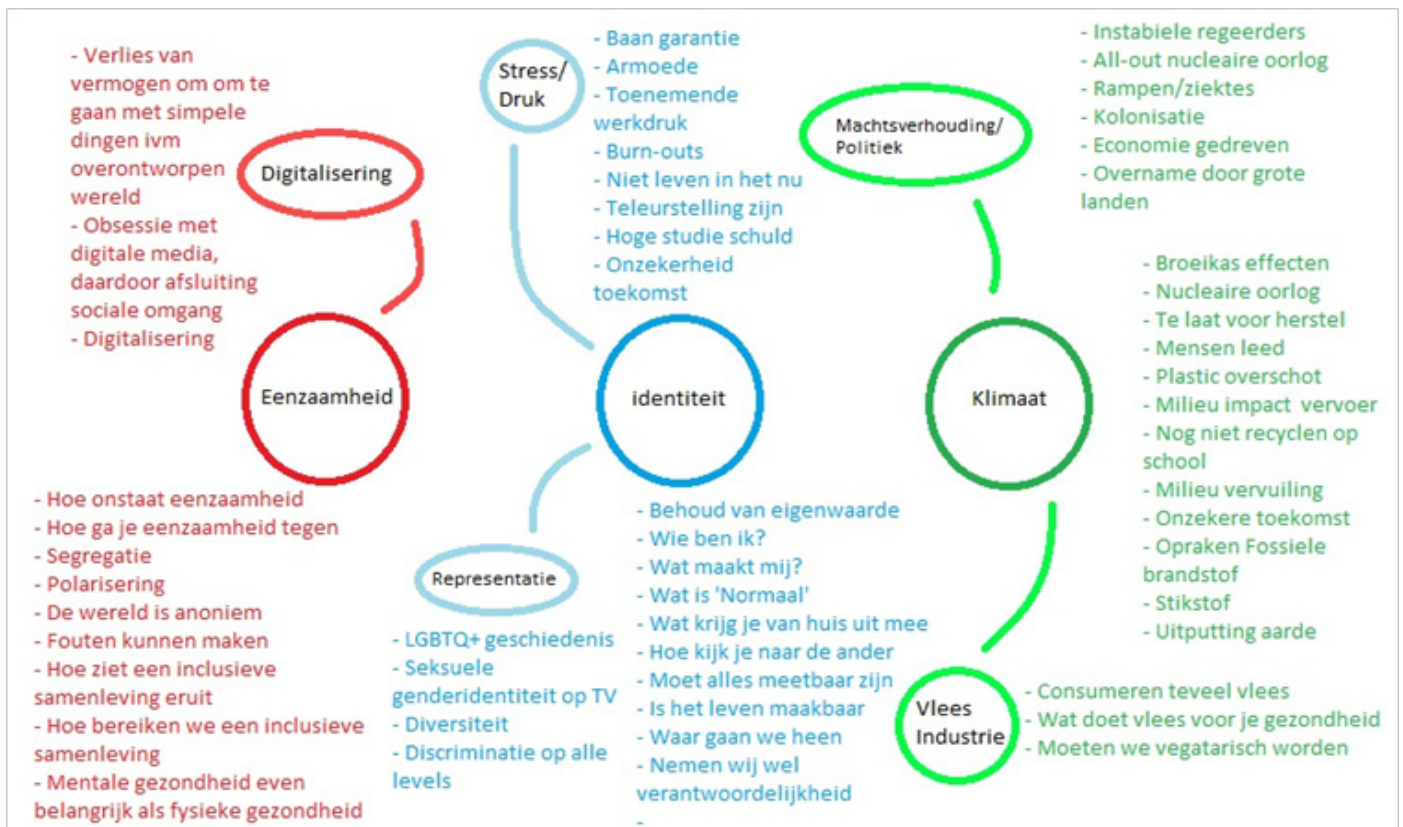
Kunst als middel

We zien in de kunstlessen meestal dat er met kunst gereageerd wordt op kunst of gereflecteerd wordt op wie je bent als persoon. Het uitgangspunt is meestal kunststromingen, technieken, disciplines. In de kunstwereld zien we ook conceptuele kunst en geëngageerde kunst waarbij moeilijke vraagstukken aan de kaak worden gesteld. Ik vroeg mij af of wij die geëngageerde aanpak ook in de les kunnen gebruiken.

Methodiek: Artistic research en analyse

Vanuit mijn beeldende praktijk ben ik ook hiermee bezig en wilde ik onderzoeken waar mensen mee zitten. Bij mijzelf was het maatschappelijke vraagstuk ecologie, een thema waaronder het milieu en het klimaat onder valt, maar ik kon mij goed voorstellen dat anderen zich veel drukker maken om andere maatschappelijke problemen.

Gezien het onderzoek van platform Onderwijs2032 al aangaf dat leerlingen het belangrijk vinden om te weten waarom zij over bepaalde onderwerpen moeten leren, heb ik deze deelvraag ook bij die doelgroep neergelegd. Ik heb binnen ArtEZ Zwolle en op een middelbare school georiënteerd op waar mensen zich zorgen om maken. Ik heb zowel leerlingen als medestudenten benaderd met de vraag: "Welk maatschappelijk vraagstuk maak jij je zorgen om?" en "Wat had jij op school willen bespreken in de lessen als het gaat om de maatschappij?" Hier kwamen verschillende reacties uit die toepasbaar waren voor mijn ontwerponderzoek. Ik heb van de reacties de onderstaande tabel gemaakt waarbij ik de aangegeven zorgen kon onderverdelen in 3 onderwerpen, namelijk: eenzaamheid, identiteit en het klimaat.

De uitkomst van de drie onderwerpen zijn ontstaan vanwege de overeenkomsten die binnen de ingeleverde antwoorden zitten. De antwoorden zijn hier als key woorden neergezet. Baan garantie staat bijvoorbeeld onder identiteit omdat de antwoorden geformuleerd waren als: "Kan ik wel een baan vinden in het vak dat ik interessant vind?" Op deze manier zijn alle antwoorden ingericht aan de hand van de context waar zij uit kwamen.

HOOFDSTUK 3

Onderzoek naar mogelijkheden

In eerste instantie ben ik gaan kijken welke mogelijkheden er zijn op scholen om deze vraagstukken te behandelen binnen de vakken die al bestaan. Zo zag ik veel mogelijkheden voor CKV gezien daar al wordt gewerkt met verschillende modules. Wat mij daarbij aansprak was dat vooral het verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden erg belangrijk zijn. Hoewel dit voor het vmbo alweer anders werkt. Daarbij is de studielast aanzienlijk lager en gelden er ook andere criteria en doelstellingen (LKCA, 2018) Ik heb vervolgens ook gekeken naar de andere beeldende vakken en welke mogelijkheden er hier te benutten zijn. Op basis van mijn bevindingen bleek dit beter te passen bij bovenbouw klassen.

Masterclass bij CSG het Noordik in Almelo

Ik kreeg de mogelijkheid om bij CSG het Noordik de masterclass te verzorgen. Deze masterclass is voor bovenbouw HAVO/VWO en er is binnen die setup voor de docent de vrijheid om een eigen lessenserie te ontwikkelen bijvoorbeeld aan de hand van eigen beeldende interesses. Zo heb ik mijn 3e jaars stage mogen doen bij het Noordik en heb ik destijds ook een lesmodule ontwikkelt voor de masterclass. Deze vrijheid betekende dan ook dat ik een maatschappelijk vraagstuk als thema mocht hanteren. Ik heb overlegd met mijn begeleiders vanuit het Noordik en zij gaven ook aan dat ze benieuwd zijn naar hoe leerlingen reageren op de relevante en actuele onderwerpen. Ik heb bij hen de keuze neergelegd welke van de 3 onderwerpen (uit de tweede deelvraag) zij graag zouden willen zien in een lesmodule. Er was alleen de mogelijkheid om 1 module te behandelen. Zij hebben gekozen voor 'de klimaat crisis' omdat dit een actueel onderwerp is en op het Noordik worden onderwerpen, zoals identiteit al veel behandeld. Daarnaast waren zij ook benieuwd hoe de leerlingen omgaan met die actualiteit.

HOOFDSTUK 4

“Hoe maak ik een geëngageerde lessenserie aan de hand van het maatschappelijk vraagstuk?”

Methodiek: Veldonderzoek, prototype

Ontwikkelen van de lesmodule

Na het inventariseren van verschillende zorgen en maatschappelijke vraagstukken ben ik aan de slag gegaan met het ontwikkelen van de lesmodule. Mijn aandachtspunt lag vooral op hoe de leerlingen reageren en omgaan met het onderwerp. Ik besloot dan ook de module zo in te richten dat er thematisch gewerkt werd. Het thema is de klimaat crisis. Vervolgens zijn er twee opdrachten die verbreden en verdiepen voordat er gestart wordt aan de hoofdopdracht waarbij er een kunstwerk gemaakt wordt aan de hand van het thema (zie het prototype).

Mijn begeleiders op het Noordik gaven aan dat wanneer ik de leerlingen zoveel vrijheid geef met een nieuw en lastig onderwerp ik veel houvast moet geven in de rest van de module zodat zij ook zelfstandig aan de slag kunnen. Om die reden heb ik directe theorie verwerkt in de module. In de module zijn verschillende kunstenaars en filosofen te vinden die verbonden zijn met het thema. Daarnaast is er ook informatie te vinden over een paar verschillende milieuorganisaties. Naast de theoretische houvast heb ik ook een tijdsplanning en begrippenlijst gemaakt, zo weten de leerlingen goed wanneer er wat van hen verwacht wordt. Een duidelijke tijdsplanning geeft overzicht en rust. Als laatste heb ik ook een pagina met tips, dingen om rekening mee te houden en kritische vragen die de leerlingen aan zichzelf kunnen stellen. In de module is ook veel beeldmateriaal te zien van verschillende kunstwerken.

Keuzes in de module

Voor de theoretische diepgang had ik een paar eisen. Ik wilde diversiteit in kunstvorm en disciplines. Dit zodat de leerlingen zich al een kleine voorstelling kunnen maken van de mogelijkheden die er zijn. Voor de module heb ik 5 kunstenaars gebruikt waarbij de werkvormen uitlopen van schilderen, fotografie en video, collage, activisme en zelfs haken.

Ook de invalshoeken bij deze kunstenaars zijn verschillend. Daar waar de een observeert is de ander actief actie aan het ondernemen. Ik vind het erg belangrijk dat leerlingen kennis maken met die diversiteit, zodat zij hopelijk zelf ook de prikkelingen krijgen om een eigen plan te trekken in hun uitvoering. In de module heb ik de filosofie van Timothy Morton en Arne Naess verwerkt. Twee verschillende filosofieën over ecologie. Door filosofie toe te voegen hoop ik een extra bewustwording te creëren bij de leerlingen. Bewustwording in de zin van dat zij door wat er geschreven wordt over het onderwerp, zelf ook gaan nadenken met en over het onderwerp. Filosofie daagt uit om creatiever te denken en kan voor veel extra diepgang zorgen.

Als laatste heb ik een paar milieu organisaties toegevoegd: Milieu defensie, Milieucentraal, het IPCC en Greenpeace. Deze organisaties heb ik in de module verwerkt omdat de leerlingen via deze organisaties extra informatie kunnen verwerven wat gebaseerd is op wetenschappelijk onderzoek. Daarbij heb ik wel heel duidelijk aangegeven dat de leerlingen een kritische houding moeten aannemen, gezien greenpeace bijvoorbeeld een activistische agenda heeft en daardoor informatie ook op een activistische (of andere manier) kan presenteren om beter te passen bij hun doelstellingen.

De bedoeling van het eerste prototype/pilot was dat er geschrappt en gebouwd moet worden. Het is een overzichtelijke, duidelijke module die eigenlijk functioneert als sterke basis. Vervolgens wordt deze in de praktijk aangepast aan de behoeftes van de leerlingen en de docent. Op deze manier doe ik meer praktisch onderzoek waarbij de leerlingen en mijn begeleiders op locatie fungeren als panel om zo via die weg te werken aan hoe de lesmodule er daadwerkelijk uit moet komen te zien.

HOOFDSTUK 5

De module in de praktijk

Op **24 februari** hield ik presentaties voor de bovenbouw van HAVO/VWO. Deze presentatie was er om leerlingen te verwerven voor de masterclass. Deelname is geheel vrijwillig. In de presentatie kregen de leerlingen uitleg over het thema en de werkwijze die we hanteren in de Masterclass.

Op **3 maart** mocht ik mee op excursie naar het Twens Rijksmuseum en Tetem in Enschede, zodat de leerlingen al een beetje een beeld zouden krijgen van mij en er misschien nog mogelijkheden waren voor de leerlingen om mij te benaderen met vragen over de masterclass.

Op **10 maart** startte de masterclass met 3 leerlingen, een 4e zou vanaf de week daarna aansluiten. Tijdens het starten van de masterclass hebben we eerst een voorstel rondje gedaan. De leerlingen kregen ook de mogelijkheid om uit te leggen waarom zij hebben gekozen om deel te nemen aan deze masterclass. Zo wilde Luca graag meedoen omdat zij graag de opleiding DBKV wil doen en ze via deze weg extra verdieping krijgt voor kunst en ik haar eventueel zou kunnen helpen met het opstellen van haar portfolio. Claudia wilde ook graag extra kunst volgen omdat zij straks na de middelbare school graag crossmedia design aan het AKI wil gaan volgen. Emma wil later ook graag wat doen met kunst maar wist nog niet goed wat.

Toen ik vroeg of ze ook nog hebben gedacht over meedoen met de masterclass vanwege het thema kreeg ik ook verschillende antwoorden. Zo was Luca zelf niet bewust bezig met het onderwerp maar vond ze zelf dat ze er wel meer mee bezig zou moeten zijn. Claudia was in vorige kunstopdrachten al druk bezig met thema's als luchtvervuiling. Zo legde zij uit dat haar zus erg gevoelig was voor vervuilde lucht en om die reden veel bij thuis zat. Het is een onderwerp dat dicht bij haar ligt en daar wilde ze graag meer mee doen. Emma vertelde dat ze al vegetariër is vanwege het milieu en dat ze thuis zo min mogelijk plastic gebruiken. Tevens kiest Emma er ook voor om meer vintage en tweedehands kleren te dragen dan nieuwe kleren aan te schaffen. Emma zou in eerste instantie ook graag iets willen doen met mode of protestborden voor de hoofdopdracht. Luca zou graag meer aandacht willen leggen bij dierenleed en de voedselindustrie. Tijdens deze bijeenkomst zijn de leerlingen gestart met het maken van een mindmap volgens de opdracht in de module.

Op **17 maart** was de school niet meer open in verband met de corona maatregelen. Vanaf dit moment werken de leerlingen thuis. Ik heb hen een mail gestuurd met daarin een extra theorie opdracht omdat ze de klassikale momenten nu moeten missen. De leerlingen konden deze week nog verder werken aan hun mindmap en konden starten met het maken van de schetsen.

Op **24 maart** zouden de leerlingen eigenlijk een studiedag hebben. Zij hebben thuis verder gewerkt aan hun mindmap en zijn begonnen met het maken van de schetsen. In de mail van 17 maart (zie bijlage 2) heb ik als deadline voor het aanleveren van de schetsen en theorie opdracht 31 maart aangehouden. Vanaf dit punt heb ik ook de communicatie verloren met twee leerlingen, zij konden helaas vanwege alle stress rondom corona en de eindexamens niet meer de masterclass volgen.

Op **31 maart** hebben de leerlingen de schetsen, theorieopdracht en de mindmap ingeleverd via de mail. Vanaf dit punt was het voor mijzelf even omschakelen. Hoe gaan we nu verder nu de leerlingen klaar zijn met de verbredende en verdiepende opdracht. In principe konden ze vanaf dit moment starten met de hoofdopdracht.

Op **7 april** heb ik de leerlingen hun feedback teruggegeven op de schetsen, mindmap en theorieopdracht. Vanaf dit moment zijn de leerlingen gestart met het maken van de hoofdopdracht. Naar mijn gevoel miste ik nu wel heel erg de theoretische verdieping die ze normaal in de lessen zouden hebben. In overleg met mijn begeleiders heb ik dan ook een theorie moment via zoom georganiseerd voor de volgende week.

Op **14 april** hadden wij onze eerste zoom meeting. Bij deze zoommeeting heb ik even gecontroleerd bij de leerlingen hoe het met hen gaat en of ze goed thuis kunnen werken. Ik heb hen een extra filosofieopdracht uitgelegd die zij tevens ook via de mail hebben ontvangen (zie bijlage). Spreken met de leerlingen via zoom was in eerste instantie even spannend maar wel ontzettend prettig om ze te zien en ze even te horen. De communicatie gaat via die weg toch sneller en vragen worden beter beantwoord. Dit moment was wel de bevestiging dat de twee andere leerlingen niet meer aan zouden sluiten gezien geen van beide gereageerd had op de uitnodiging van zoom en of gereageerd had op alle mailtjes die ik heb verstuurd naar de groep. Vanaf dit gesprek hebben we afgesproken de presentaties de week erop te houden gezien de leerlingen thuis hun tijd anders kunnen indelen en meer tijd in de week hadden om aan de slag te gaan.

Op **21 april** hadden we een presentatie van Claudia. Emma had aangegeven dat zij met bepaalde hordes zat en daardoor niet al de 21e kon presenteren. Ik heb hier gezien de omstandigheden rondom corona geen probleem van gemaakt en heb met haar afgesproken dat ze presenteert na de mei vakantie op 6 mei. Claudia wilde met haar werk een zo geheel mogelijk beeld van klimaat verandering laten zien. Dit doet ze aan de hand van een schilderij (zie bijlage 4 met beeld en toelichting).

Op **6 mei** presenteert Emma haar werk. Emma laat een 3-delige fotoserie zien waarbij elke serie 3 foto's bevat. Elk deel heeft zijn eigen onderwerp: Kopen, Luchtigheid en verstikking (zie bijlage 4 met beeld en toelichting).

Tijdens deze zoommeeting ronden wij ook de masterclass af. Dit was een beetje een gek einde gezien ze bij de masterclass geen cijfer krijgen. Wel is er gekeken naar de mogelijkheid om het werk van de leerlingen online te exposeren.

Reflectie

Over het algemeen ben ik helemaal niet ontevreden hoe de lessenserie verliep. Zeker gezien de omstandigheden omtrent de coronacrisis en het oppakken van een online werkvorm. Er waren enkel wel wat dingen waar ik zelf al gauw tegenaan liep. Zo merkte ik bijvoorbeeld dat de leerlingen uit zichzelf eigenlijk niet in de reader de informatie gingen verkennen. Toen ik ze vroeg naar een koppeling met bijvoorbeeld filosofie kreeg ik eigenlijk een nee of een niet mee bezig geweest. Onder normale omstandigheden zou ik in een les theorie geven doormiddel van een powerpoint presentatie of iets dergelijks. Ik vroeg mij af gezien de informatie in de reader al kant en klaar voor hun klaar lag, hoe erg een presentatie vorm vanuit de docent dan nut zou hebben. Om die reden heb ik al gauw besloten dat er een opdracht moest komen waarbij de leerlingen zelf actief de theorie moeten koppelen aan hun eigen werk. De eerste opdracht die ik gaf ging over het verbinden van kunstenaars aan je concept en schetsen. Dit werd erg goed ontvangen en het zorgde ervoor dat de leerlingen zelf actief opzoek gingen naar namen van kunstenaars en fotografen. Later in de lessen had ik weer zo'n moment waarbij ik merkte dat de filosofie er niet bij werd betrokken, hoewel juist filosofie in deze werkvorm voor die extra laag kan zorgen. Om deze reden heb ik een opdracht bedacht waarbij de leerlingen vanuit hun eigen mening moeten beargumenteren wat zij vinden van de filosofie van Arne Naess. Deze twee theorie opdrachten moeten zeker toegevoegd worden in de module om te bewaken dat die theoretische diepgang echt wel plaats gaat vinden.

Een ander punt wat ik tegenkwam wat in de uiteindelijke module anders moet is het aanzetten tot dialoog. Deels komt die omdat wij de laatste weken digitaal hebben gewerkt en via die weg is het erg moeilijk om actief op elkaar en op het vraagstuk te reageren. In de verbeterde versie moet een opdracht of een spar moment worden opgenomen zodat de leerlingen met elkaar kunnen reageren op stellingen en informatie zodat dat gesprek en dat kritisch kijken beter op gang kan komen.

Ik vind het belangrijk dat de leerlingen erg betrokken zijn bij elkaars maakproces. Op deze manier kunnen zij ook veel van elkaar leren. Om die reden zou er een tussentijdse presentatie of klassikaal gesprek moeten komen waarbij leerlingen kunnen vertellen en laten zien wat ze tot nu toe hebben en hoe ze verder willen gaan.

Vanuit de feedback van mijn begeleiders (zie bijlage 3) kreeg ik nog een paar punten mee. Zo vonden zij dat de lesstructuur verbeterd kon worden. Een les met een goede start, middenstuk en eind. Deels had dit ook te maken met het digitaal werken, maar ik vind tijdsbewaking ontzettend belangrijk voor leerlingen. Een overzicht van elke les kan zeker verwerkt worden in de module. Ook de afsluiting van de masterclass kon beter. Een eindpresentatie is niet een voldoende einde. Het organiseren van een expositie in de school waarbij de leerlingen ook hun werk kunnen vertegenwoordigen past veel beter bij het concept van maatschappelijke vraagstukken bespreekbaar maken. Dus dat wil ik ook in de verbeterde versie verwerken.

De doelstellingen per les/opdracht waren ook wat onduidelijk. Dit zal ik verwerken in de verbeterde versie. De doelstellingen moeten duidelijker naar voren komen voor zowel de docent als de leerling.

Nu zijn er ook aspecten die al goed verliepen. Zo lieten mijn leerlingen weten dat ze deze werkvorm fijn vonden omdat er meer mogelijkheid was om dieper in te gaan op informatie omtrent het thema, en meer kennis toe te passen vanuit eigen interesse. Zij vonden de verhouding tussen theorie en beelden prettig (dit is wel na het invoeren van de extra twee theorie opdrachten). De theorie opdrachten hadden zelfs eventueel nog groter gemogen. Beiden zouden ze ook andere vraagstukken willen behandelen doormiddel van kunst. Ook werd er aangegeven dat een maatschappelijk vraagstuk als thema zorgt voor uitdaging en dat de 'normale' kunstlessen echt wel heel anders ervaren worden.

In de verbeterde versie wil ik een rubric toevoegen met duidelijke criteria. Bij de masterclass wordt er geen cijfer of beoordeling gegeven. De leerlingen volgen dit naast hun reguliere kunstvakken als vrijwillige verdieping. Als zij alles hebben voldaan dan ronden zij de masterclass af. In de meest ideale vorm zie ik deze lessenserie graag op zichzelf staan als vak in de bovenbouw met daarbij wel degelijk een beoordelings model zodat de lessenserie ook toetsbaar is.

HOOFDSTUK 6

De aanpassingen

Ik ben gestart met het uiteenzetten van welke opdrachten er nu allemaal voor moeten komen in de uiteindelijke module. Dit gebaseerd op de reflectie van de module in de praktijk en de feedback van de leerlingen en begeleiders. Dit zijn de volgende opdrachten:

1. De mindmap
2. De schetsopdracht
3. De hoofdopdracht
4. Tussentijdse presentatie
5. Kunstenaars verbinden
6. Filosofie opdracht
7. Gesprekken met elkaar
8. De eindpresentatie
9. De eindexpositie

Eers worden de opdrachten besproken. Hierbij is aangegeven welke didactische keuzes aan de opdracht ten grondslag liggen, om welke reden deze opdracht onderdeel is van het lespakket en welke aanpassingen er zijn gedaan op basis van de feedback. Nadat ik de opdrachten uiteen heb gezet zal ik de leerdoelen per opdracht behandelen. In de eerste versie waren er geen duidelijke leerdoelen geformuleerd. Het is voor zowel de leerling als de docent belangrijk dat deze wel worden opgenomen in de module omdat dit inzicht en houvast geeft.

De mindmap opdracht

Leraar24 beschrijft hoe je voor een creatief proces zowel het divergente denken als het convergente denken nodig hebt. En dat deze manieren van denken niet altijd tegelijk plaatsvinden of elkaar opvolgen. Het divergeren gaat over verbreden en kwantiteit. Het convergeren gaat over het verdiepen en toespitsen. (Kennisrotonde, 2017)

De mindmap opdracht is voor de leerlingen om te divergeren. Zij moeten zoveel mogelijk beeldmateriaal en tekst verzamelen bij het thema van de module. Dit verwerken zij tot mindmap, collage of poster. Vervolgens kunnen zij hierop reflecteren, bijvoorbeeld of wat opvalt en ze aanspreekt. Dit kunnen zij meenemen naar de opdracht waarbij ze hun schetsen moeten gaan maken.

De schetsopdracht

Met deze opdracht gaan de leerlingen convergeren. Zij gaan dus echt toespitsen op wat ze straks graag zouden maken. Ze moeten in deze opdracht 8 tot 10 schetsen maken of materiaal testen. In de eerste versie stond niet in de opdracht hoeveel schetsen er gemaakt moesten worden. Dit kan voor de leerlingen zorgen voor verwarring en onduidelijkheid, maar ook dat er minder geproduceerd wordt waardoor er misschien wel minder ideeën uitgewerkt worden of er meer in clichés gewerkt wordt. Met die reden in de verbeterde versie wel duidelijk die criteria aangegeven.

De hoofdopdracht

De leerlingen maken voor de hoofdopdracht een kunstwerk aan de hand van het thema. De uitwerking is dus helemaal vrij. Dat kan best heel spannend zijn voor leerlingen omdat veel vrijheid soms ook blokkades met zich meebrengt. Nu ging dit werken aan de hand van alleen een thema eigenlijk wel erg goed in de praktijk. De leerlingen kiezen dan voor een materiaal of techniek waar ze benieuwd naar zijn of meer mee willen oefenen. Het viel dus eigenlijk wel mee met het blijven hangen in je safe zone. Al eerder vernoemd was er in de eerste versie al een pagina met tips en handvatten opgenomen om te ondersteunen bij de hoofdopdracht. Deze tips zullen ook in de verbeterde module een plekje hebben, en aangevuld worden.

In de hoofdopdracht wordt ook beschreven dat het goed is om mee te denken met klasgenoten en dat maken ook reageren is. Nu was dat hele interactieve werken in de corona crisis moeilijker te bewerkstelligen. Dan heb ik het vooral over leerlingen die op elkaar reageren. Ik kan mij ook voorstellen dat in het klaslokaal die drempel soms ook nog wat aan de hoge kant kan zijn. Zeker als je normaal niet zoveel reageert op elkaars werk en proces. Om die reden zit de tussentijdse presentatie erin.

De tussentijdse presentatie

Bij een grotere opdracht zoals deze module is het zinvol om tussentijds te evalueren. Dit is voor alle partijen goed om te doen. De leerling kan zich gaan richten, de docent krijgt een beter beeld van wat de leerling doet en wil gaan doen en de medeleerlingen kunnen op elkaar reageren en ook van elkaar leren. Het geeft een mogelijkheid om te kijken of de leerling voldoende op weg is. (Geerts & Kralingen, 2011)

De tussentijdse presentatie zal een klassikaal moment worden waarbij de leerling in het kort verteld over het proces en de vervolgstappen. Dit kan in 3 tot 5 minuten afhankelijk van de grote van de klas. Daarna is er 3 minuten de ruimte om vanuit de klas vragen te stellen aan de leerling. De docent bewaakt dit. Tevens is hier de mogelijkheid voor de docent om tussentijdse feedback te geven.

Kunstenaars verbinden

In deze opdracht moeten de leerlingen 3 kunstenaars en/of kunstwerken verbinden aan hun werk of concept. De uitdaging van deze opdracht is dat de leerlingen zelfstandig om zoek moeten gaan naar kunstenaars en kunstwerken. Daarnaast moeten zij een koppeling kunnen maken tussen het werk (van de kunstenaar) en hun eigenwerk. De leerling laat hiermee zien of hij/zij verbanden, overeenkomsten en verschillen ziet. De leerling laat hierbij ook zien of hij/zij concepten kan interpreteren zoals ze bedoeld zijn. In eerste instantie moesten de leerlingen alleen kunstenaars zoeken waarmee zij hun werk konden verbinden. In de verbeterde module is dit groter gemaakt naar kunstenaars en kunstwerken. Hiermee heeft de leerling meer vrijheid om die verdieping op te zoeken.

De filosofie opdracht

Deze opdracht is erbij gekomen omdat de leerlingen zelf niet de filosofie erbij betrokken. Toen ik vroeg of dat een beetje lukte kreeg ik dan ook de reactie dat ze er eigenlijk niet naar de filosofie teksten in de reader hadden gekeken. Om die reden besloot ik er een opdracht van te maken. De opdracht is echt een oefening. Er staat ook vermeld dat de leerlingen geen fout antwoord kunnen geven gezien zij vanuit hun eigen mening reageren, maar dat het wel erg belangrijk is dat ze hun mening goed onderbouwen. Via deze opdracht maken ze kennis met filosofie en oefenen ze met het belichten van een standpunt vanuit verschillende kanten. Deze opdrachten dienen om dat zelfstandig nadenken over het onderwerp te prikkelen en daarmee ook meer die verdieping op te zoeken.

Gesprekken met elkaar

Voor deze opdracht moeten leerlingen zelf opzoek gaan naar een stuk informatie over de klimaatcrisis die zij gaan delen met een klasgenoot. Dit gaat in groepjes van 2 tot 3 afhankelijk van de grote van de klas. Na het delen gaan ze er met elkaar over in gesprek. Aan het einde presenteren de leerlingen aan de rest van de klas elkaars informatie en is er ruimte voor discussie en reflectie. Het is belangrijk dat de leerlingen goed brononderzoek doen. Wanneer is een bron betrouwbaar en bruikbaar. Met deze opdracht hoop ik het kritisch kijken in gang te zetten. Maar we oefenen ook het luisteren en communiceren naar en met elkaar. Voor de module was het voor mij erg belangrijk om gesprekken te kunnen voeren met de klas en de klas met elkaar. Vanwege ons digitale werken was het moeilijk om die interactie tussen de leerlingen erg actief te houden. In een klaslokaal kan een docent dit veel beter faciliteren. Daarnaast had ik in eerste instantie gedacht dat het gesprek wel vanzelf opstart wanneer de leerlingen bij elkaar zitten en met elkaar werken. We kunnen ons afvragen of er dan wel actief gezocht wordt naar actuele relevante informatie. Doormiddel van deze opdracht kan de docent meer sturen naar voorbereidend onderzoek.

In het onderzoek van project #gesprekindeklas wordt uitgelegd dat het bespreken van moeilijke onderwerpen in de klas eigenlijk te maken heeft met hoe wij als diverse democratische samenleving samenleven. Het voeren van moeilijke gesprekken is belangrijk voor de burgerschapsvorming. (Bouwman, 2018) Deze opdracht is essentieel voor deze module.

De eindpresentatie

Bij de eindpresentatie presenteren de leerlingen hun werk aan de rest van de klas. Zij vertellen over hun concept en welke keuzes ze hebben gemaakt in hun proces. Ze beschouwen het gemaakte werk en proberen de theorie aan te koppelen. De klasgenoten mogen na de presentatie reageren. Dit gaat opbouwend en respectvol. Het is daarbij ook de bedoeling dat de leerlingen een top en een tip bedenken bij elke presentatie zodat een paar daarvan ook behandeld kunnen worden afhankelijk van de grootte van de groep.

De eindexpositie

Bij de eindexpositie moeten de leerlingen hun werk presenteren in een ruimte of plek op school of op een externe locatie. Daarbij moeten ze gaan nadenken over hoe zij hun werk willen presenteren. Daarnaast moeten ze ook een bordje maken met daarom hun naam en de titel van het werk net zoals we dat in een museum zien. Ook schrijven zij een stukje tekst over hun werk die verwerkt wordt in een folder voor de expositie. Deze opdracht komt in de verbeterde module omdat alleen de eindpresentatie niet een voldoende afronding is voor de module. De leerlingen hebben lang gewerkt aan een kunstwerk waar veel betekenis in zit en een moeilijk thema behandeld. Het werk belonend voor de leerlingen om dat werk dan ook naar buiten te dragen. Tevens kan toewerken naar een expositie de leerlingen sturing en motivatie geven. Bij het inrichten van hun expo leren ze samenwerken en op elkaar reageren, maar ook hoe ze ruimte goed kunnen inzetten om hun werk zo goed mogelijk te presenteren.

De doelstellingen per opdracht

De nieuwe uitwerkingen alleen zijn nog niet genoeg. Daarom krijgt elke opdracht duidelijke doelstellingen. Dit is handig voor de docent om te kunnen controleren of de leerlingen voldoende op schema liggen, maar het is vooral handig voor de leerlingen die de doelstellingen kunnen gebruiken als criteria om zichzelf te evalueren. Voor het formuleren van de doelstellingen heb ik leerdoelen kaarten gebruikt van het SLO. (10-14 onderwijs, 2020)

Mindmap

- De leerling kan bronnen, beelden en voorbeelden verzamelen die aansluiten op het thema en deze verwerken in een mindmap.
- De leerling kan de keuzes van het gekozen beeld in de mindmap onderbouwen.
- Aan het eind van de opdracht heeft de leerling een mindmap/poster/collage gemaakt op A3 papier met beeldmateriaal aansluitend op het thema.

Schetsfase

- Aan het einde van de opdracht heeft de leerling 8 tot 10 schetsen en/of proefjes in materiaal gemaakt.

De hoofdopdracht

- De leerling kan keuzes in techniek en materiaal verantwoorden.
- De leerling kan uitleggen wat hij/zij wil zeggen met zijn/haar werk en kan dit koppelen aan gemaakte keuzes.
- Aan het eind van de opdracht heeft de leerling een kunstwerk gemaakt wat 'af' is en gepresenteerd kan worden.

Tussentijdse presentatie

- De leerling kan aangeven wat hij/zij heeft meegenomen uit de oriënterende en onderzoekende fase.'
- De leerling doorloopt een proces en kan hierover vertellen.
- De leerling kan het werk presenteren, toelichten en motiveren.

De kunstenaars opdracht

- De leerling kan minstens 3 kunstenaars/kunstwerken verzamelen die passen bij zijn/haar eigen werk en kan de keuzes hierin onderbouwen.
- De leerling maakt juiste interpretaties van de kunstenaars/kunstwerken en kan overeenkomsten en/of verbanden koppelen aan het eigen werk.

De filosofie opdracht

- De leerling kan reageren op de filosofie en eigen overdenkingen uiteenzetten en verantwoorden.
- De leerling schrijft een prettig te lezen tekst met een heldere structuur.

Gesprekken met elkaar

- De leerling kan een actueel stuk informatie verzamelen over de klimaatcrisis en dit delen met een klasgenoot.
- De leerling kan luisteren naar en reageren op de informatie van zijn/haar klasgenoot.

De eindpresentatie

- De leerling kan overeenkomsten en/of verschillen noemen tussen zijn/haar eigen werk en dat van anderen.
- De leerling kan vanuit eigen criteria en dat vanuit de opdracht benoemen wat hij/zij waardeert aan het eigen product en werkproces en wat hij waardeert aan dat van anderen.
- De leerling kan uitleggen wat hij/zij wil zeggen met zijn of haar werk en kan dit koppelen aan gemaakte keuzes.
- De leerling kan het werk presenteren, toelichten en motiveren.

De eindexpositie

- De leerling laat zien dat hij/zij heeft nagedacht over hoe het werk geëxposeerd moet worden.
- De leerling heeft een bordje met informatie gemaakt voor bij het werk.
- De leerling heeft een korte tekst geschreven met daarin het concept van het kunstwerk en andere nodige informatie.

Planning en verloop

Ik heb besloten om de vernieuwde module in te richten in een chronologische volgorde. Zo geeft het boekje de volgorde aan. In plaats van dat je van opdracht naar opdracht gaat, gaat de module van les naar les. En per les komt dan een indeling waar zij die les mee bezig kunnen. Dit om meer overzicht en houvast te geven. De docent kan dan zelf in de praktijk de planning aanvullen met datums. Op deze manier is er ook duidelijk te zien welke opdrachten thuis opdrachten zijn en welke op school worden uitgevoerd. Via deze weg kunnen leerlingen ook goed toetsen of ze op schema lopen of misschien rustiger aan of iets harder moeten werken. Ook de lesstructuur is zo goed uiteen te zetten. De leerlingen weten hoe de les start, verloopt en eindigt.

Rubric

Voor de hele module heb ik een rubric ontwikkelt die gebaseerd zijn op de doelstellingen en de criteria per opdracht. Deze rubric staat in de module zodat het ook voor de leerlingen duidelijk is wat er van hen wordt verwacht en wat zij kunnen doen om hun werk en opdrachten zo compleet mogelijk te maken. Ook dit zorgt weer voor dat overzicht en die duidelijkheid die leerlingen toch vaak nodig hebben.

Voor het ontwikkelen van de rubric heb ik het stappenplan voor het maken van een rubric van leerling2020 geraadpleegd. Daarin wordt aangegeven dat het belangrijk is 4 niveaus te gebruiken in plaats van 3 tot 5 omdat bij deze laatste opties er snel gekozen kan worden voor de middenweg. De rubric behandelt meerdere aspecten die belangrijk zijn in de lesmodule. De leerlingen kunnen aan de hand van de rubric kijken of zij deze aspecten al voldoende beheersen. Een rubric zorgt voor reflectie en voor zelfevaluatie door de leerling. Daarnaast maakt een rubric en het leerrendement voor de leerling inzichtelijk. (Leerling2020, 2017)

Normaal gesproken wordt er bij een rubric geen cijfers gegeven maar een niveau indicatie. Voor deze module heb ik besloten om de niveau indicatie ook te vertalen naar cijfers zodat de docent zowel een cijfer als een onvoldoende, voldoende, goed beoordeling kan geven.

Vormgeving

Na alle aanpassingen doorgevoerd te hebben in de lesmodule, heb ik besloten om de vormgeving ook aan te pakken. In het prototype lijkt de tekst hier en daar te zweven op de pagina. Ik had mijn eigen afbeeldingen gemaakt en deze verwerkt in de lay-out alleen voegt dit inhoudelijk niets toe aan de lesmodule. Deze afbeeldingen van aquarel vlekken waren enkel een visuele toevoeging. Het prototype oogt hierdoor onrustig en ik vraag me af of het wel de juiste visuele prikkels met zich meebrengt.

Voor de verbeterde versie heb ik gekozen voor een hele andere vormgeving. Groene kleuren om dat thema van natuur en ecologie erin te houden en oranje als aanvulling zodat het groen de module niet te somber houdt. Groen zegt: fris, natuur en eco. Oranje zegt: Vrolijk, warm en speels. De stukken tekst heb ik zoveel mogelijk in licht gekleurde vakken gezet. Hierdoor wordt elk los stuk tekst zijn eigen onderdeel en heb je minder dat de tekst zweeft. Op deze manier zijn de onderdelen helder en overzichtelijk te zien op de pagina.

In de opmaak zit nu ook veel meer structuur. Titel staan niet op willekeurige plekken maar hebben op elke pagina dezelfde vaste plek. Bij de lessen heb ik naast de titel ook de mogelijkheid gegeven een datum op te schrijven. Bij de eerste les kan de docent met de leerling de datums invullen voor de komende weken. Op deze manier heeft de leerling overzicht op wat er wanneer van hem wordt verwacht. Alles voor de les staat op één pagina. Als er wordt verwezen naar informatie op een andere pagina staat het pagina nummer duidelijk vermeld. Op sommige pagina's is er ook ruimte voor leerlingen om een paar korte notities op te schrijven.

Met de nieuwe vormgeving en indeling is de lesmodule veel mee een werkboek geworden voor de leerlingen met daarin alle houvast die ze nodig hebben om aan de slag te kunnen gaan. Het werkboek wordt gebruikt in combinatie met de uitleg en instructies van de docent. Lessen zijn soms opgedeeld in delen. De eerste helft en de tweede helft. De lessen zijn niet ingedeeld in tijd. Dit zorgt ervoor dat de docent zelf kan bepalen welke tijden zij aanhoudt. Dit geldt niet voor de duur van bijvoorbeeld de presentatie opdrachten. Deze staan vast. Maar de docent kan wel zelf indelen wanneer in de les de presentaties plaatsvinden. Zo is er genoeg speling om de module helemaal naar de eigen hand te zetten.

HOOFDSTUK 7

Conclusie

Uit dit ontwerp onderzoek is een relevante actuele lesmodule ontstaan die toegepast kan worden in de kunstlessen aan de bovenbouw HAVO/VWO. Of kan bestaan als eigen vak in de bovenbouw van MAVO/HAVO/VWO. De lesmodule biedt de mogelijkheid om het thema 'de klimaat crisis' bespreekbaar te maken in het klaslokaal. De Lesmodule is didactisch verantwoord en direct toe te passen in de praktijk en geeft mogelijkheid om door te groeien naar een serie van meerdere lesmodules waarbij het thema een maatschappelijk vraagstuk is, zoals identiteit en eenzaamheid.

Deze module is betekenisvol omdat het aansluit bij de eisen van toekomstgericht onderwijs. De module is vakoverstijgend, kunst en maatschappijleer vinden hier beiden zijn plek en zo kan de kunst docent ervoor kiezen samen te werken met de maatschappijleer docent of gastcolleges te organiseren.

De module bereidt voor op burgerschap: Het pakt maatschappelijke vraagstukken aan en zet leerlingen actief aan het denken over het vraagstuk en probleemoplossend te werken. Het oefenen van het bespreken van vraagstukken en daar onderzoek naar doen en aan de hand van dat onderzoek een mening formuleren, is een belangrijke stap naar functioneren als burger in de maatschappij gezien dit later ook van de leerling verwacht wordt.

De module helpt ook bij de persoonsvorming. De leerling ontdekt wat hij/zij belangrijk vindt. De leerling leert keuzes te maken en doet overwegingen vanuit eigen gevoel en interesses. De leerling volgt een proces en zal daarbij dingen tegen komen die uitdagend of lastig zijn en zal aan de hand daarvan keuzes maken die voor hen het beste werkt.

De leerling leert geëngageerd te werk te gaan en een kunstwerk te maken aan de hand van een maatschappelijk vraagstuk. Daarnaast werkt de leerling veel samen en wordt er vaak gevraagd om op elkaar te reageren en elkaar feedback te geven.

De leerling doet veel brononderzoek en maakt kennis met belangrijke informatie om de wereld beter te begrijpen en zichzelf verder te helpen. Daarnaast oefent de leerling belangrijke leervaardigheden, zoals kritisch denken, creëren, het probleemoplossend vermogen en samenwerken. Ook is er binnen de module aandacht voor presentatie vaardigheden en reflecteren.

VERANTWOORDING

10-14 onderwijs. (2020, Februari 17). Leerdoelenkaart kunst en cultuur. Opgeroepen op Mei 2020, van SLO: <https://slo.nl/thema/meer/10-14-onderwijs/leerdoelenkaarten/leerdoelenkaart-kunst-cultuur/>

Bouwmans, H. (2018). Project #gesprekindeklas . Opgeroepen op Mei 2020, van Hetabc.nl: https://www.hetabc.nl/wp-content/uploads/2019/02/Gesprek-in-de-klas_resultaten-en-inzichten.pdf

Geerts, W., & Kralingen, R. (2011). Handboek voor leraren. Bussum: Coutinho.

Kennisrotonde. (2017, juni 9). Divergerende denkstijlen. Opgeroepen op 2020, van Leraar24: <https://www.leraar24.nl/207840/divergerende-denkstijlen/>

Leerling2020. (2017, april 18). Stappenplan voor het maken van een rubric. Opgeroepen op mei 2020, van Leerling2020: <https://leerling2020.nl/wp-content/uploads/2017/04/Stappenplan.pdf>

LKCA. (2018). Kennis. Opgeroepen op December 2019, van LKCA: <https://www.lkca.nl/kennis/Onderwijs2032>. (2016). Ons Onderwijs2032 eindadvies. Den Haag: Platform Onderwijs2032.

BIJLAGE 1

Matrix Ons onderwijs2032 Eindadvies

Leerlingen	
Pagina's	Kern
9	Uitdagend, relevant aanbod vanuit scholen.
15	Leerlingen doen groot deel kennis en vaardigheden op buiten school - school vormt rijke sociale context - kennis benutten partijen buiten school.
24	Onderwijs betreft leerlingen actief bij hun leerproces en biedt ze keuze ruimte - leerlingen willen weten waarom ze leren wat ze leren - zijn gemotiveerd als ze leren wat ze interessant en aansprekend vinden - willen graag leren aan de hand van 'het echte leven' en actuele vraagstukken - vinden dat de school meer in verbinding moet staan met de wereld daarbuiten.
25	Adviesvangers concluderen dat leerlingen behoefte hebben aan meer keuzevrijheid, persoonsvorming, aandacht voor globalisering, maatwerk, aandacht voor (burgerschap)vaardigheden en maatschappelijke toerusting - leerlingen willen weten waarom ze iets leren - hebben behoefte aan reflectie op de actualiteiten, achtergronden en ontwikkelingen in de wereld - benadrukken dat het steeds belangrijker wordt om je talenten te ontdekken en sociaal vaardig te zijn.
30	Leerlingen ontwikkelen ook in andere leergebieden taalvaardigheid met lezen en schrijven van teksten en oefenen daarmee opbouw van argumentatie en presenteren ze de uitkomsten van een opdracht - verbinding taalonderwijs met andere leergebieden verdient daarom meer aandacht.
31	Plezier staat voorop en de inhoud moet aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen.
38	Leerlingen beheersen kennis beter wanneer dieper op onderwerpen wordt ingegaan.
39	Behalve dat leerlingen 'weten dat' iets zo is, moeten ze meer 'weten hoe en waarom' het zo ontstaan is.
56	Platform vindt het van belang dat voor leerlingen duidelijk is op welke manier ze worden beoordeeld - inhoud moet inzichtelijk zijn.

Scholen	
Pagina's	Kern
9	Scholen kunnen onderwijsaanbod invullen door nauw samen te werken met de buitenwereld – verdieping en verbreding zijn niet vrijblijvend, maar verplicht.
14	Scholen hebben de taak fundament te leggen voor keuzes in opleiding en werk.
15	Scholen hebben een emanciperende taak, scholen hanteren drie hoofddoelen van onderwijs: kennisontwikkeling, persoonsvorming en maatschappelijke toerusting van leerlingen.
27	Met de verbreding en verdieping die scholen aanbieden, geven scholen zelf vorm aan eigentijds onderwijs.
35	School heeft een unieke positie, leerlingen doen er andere kennis op en gaan dagelijks om met docenten en schoolgenoten - school functioneert als een gemeenschap - helpt leerlingen hun eigen plaats in de samenleving te vinden en te ontdekken wat ze daar zelf aan kunnen bijdragen - scholen leveren een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van leerlingen tot verantwoordelijke wereldburgers.
36	Op dit moment besteden Nederlandse scholen, in vergelijking met andere landen, relatief weinig aandacht aan burgerschap - hun inspanningen zijn nog te weinig planmatig en slechts in beperkte mate gericht op het behalen van welomschreven leerdoelen - uit onderzoek blijkt dat Nederlandse leerlingen relatief laag scoren op het gebied van politieke kennis en maatschappelijke betrokkenheid.
44	Het is aan de scholen om een gevarieerd aanbod te verzorgen dat leerlingen die brede

	oriëntatie verschaft - ook loopbaanoriëntatie is van belang, zodat leerlingen zich een beeld kunnen vormen van de arbeidsmarkt en hun bijdrage daaraan.
51	Scholen krijgen meer vrijheid om zelf vorm te geven aan de opdracht van het onderwijs - De bestaande kerndoelen geven onvoldoende richting en houvast, terwijl de toetsing en de examens de inhoud van het onderwijs te sterk domineren - scholen gebruiken de vrijheid van onderwijs nog te weinig om samenwerking tussen vakgebieden te zoeken, inhoudelijke keuzes te maken en leerlingen verdieping op maat te bieden.
57	Toezicht moet niet allen gaan over de resultaten die leerlingen op centrale examens en schoolexamens behalen, maar ook over de manier waarom scholen de kwaliteitszorg voor hun onderwijs ter hand nemen en hun onderwijsaanbod verantwoorden (bijvoorbeeld de aandacht die ze schenken aan persoonsvorming en maatschappelijke toerusting).
58	Bij een toekomstgericht onderwijsaanbod hoort een organisatie van de school die het leerlingen mogelijk maakt minder plaats- en tijdgebonden te leren.

Docenten	
Pagina's	Kern
27	Door de kern te beperken, krijgen leraren meer ruimte en verantwoordelijkheid om hun onderwijsaanbod zo in te richten dat leerlingen hun kennis en vaardigheden kunnen verbreden en verdiepen op een manier die past bij hun talenten en ambities en bijdraagt aan hun persoonlijke vorming.
39	Docenten kunnen de diepte ingaan wanneer zij zich beperken tot de kern van het vak.
47	Docenten kunnen werken met bijvoorbeeld thema's die leerlingen in samenhang kunnen zien, basis wordt gelegd voor bovenbouw, waarin leerlingen zich meer in afzonderlijke vakken verdiepen.
48	Leraren kunnen slim gebruik maken van de deskundigheid en de mogelijkheden buiten de school om zo het onderwijsaanbod te verrijken.
51	Door een curriculum te maken dat is opgebouwd uit een basisdeel en een dynamisch deel kunnen leraren daar in de praktijk meer de regie over nemen, zodat zij met een groter gevoel van vrijheid vorm en inhoud kunnen geven aan onderwijs.
57	Tijd en faciliteiten moeten beschikbaar zijn om leraren de mogelijkheid te geven gezamenlijk aan hun onderwijsinhoud te werken – daarnaast gaat het erom de professionele samenwerking binnen en tussen scholen en met lerarenopleidingen en diverse organisaties rond de school te stimuleren – Leren moeten wat het Platform betreft samen met hun leidinggevenden beter in staat zijn om in teamverband invulling te geven aan het onderwijsprogramma. Dat vereist onderwijskundige kennis, leiderschap en samenwerking binnen lerarenteams. Toegang tot inspirerende voorbeelden en (wetenschappelijk) onderzoek is daarvoor een belangrijke voorwaarde. Leraren moeten de tijd krijgen om binnen en buiten de school met collega's en professionals te werken aan een samenhangend curriculum en kennis te delen over pedagogiek, didactiek en leerinhoud. Dat vraagt van schoolleiders een actieve, stimulerende en faciliterende rol.

Vakoverstijgend onderwijs	
Pagina's	Kern
8	Drie leerdomeinen clusteren.
9	Meer van minder – Kennis uit verschillende vakken met elkaar in verband brengen aan de hand van maatschappelijke vraagstukken – vakoverstijgende vaardigheden zijn: leervaardigheden, creëren, kritisch denken, probleemoplossend vermogen en samenwerken.

27	Biedt scholen en leraren de mogelijkheid om voor meer samenhangend onderwijs te kiezen: onderwijs waarin de traditionele indeling in afzonderlijke vakken wordt doorbroken. – Het platform vindt het van belang dat leerlingen op basis van gedegen vak kennis vakoverstijgend leren denken en werken.
32	Uit recent onderzoek blijkt dat slechts 30 procent van de tweedejaars leerlingen in het voortgezet onderwijs in staat is zelfstandig een computer te gebruiken als instrument om informatie mee te verzamelen en te beheren. – Leerlingen moeten kansen van de digitale wereld volop leren benutten – problemen kunnen oplossen in technologische omgeving is essentiële vaardigheid voor succesvolle deelname aan de arbeidsmarkt.
37	Leerlingen leren uit drie kennis domeinen: Mens en maatschappij (zie p. 38)
38	Natuur en technologie, Taal en cultuur. – Meer van minder - Het platform vindt het belangrijk dat leerlingen de basiskennis van de drie domeinen op een diepgaande manier krijgen aangeleerd en dat ze niet van alles een beetje leren maar meer van minder.
40	Interdisciplinaire aanpak nodig om leerlingen een dieper en meer samenhangend inzicht in de leerstof te geven en ook om leermotivatie te vergroten – Grote uitdagingen van de toekomstige generaties laten zich niet ‘opsluiten’ in aparte vakken - Om aan interdisciplinaire vraagstukken te kunnen werken, is een maatschappelijk, cultureel, natuurwetenschappelijk en wiskundig begrippenkader nodig. – Door vraagstukken vanuit verschillende disciplines te bekijken, krijgen leerlingen bovendien een bredere kijk op de wereld – Het gaat om vraagstukken van blijvende maatschappelijke betekenis die kunnen worden gerelateerd aan actuele kwesties.
42	Vakoverstijgende vaardigheden behoren tot de vaste basis voor alle leerlingen. – De samenleving en arbeidsmarkt doen een steeds groter beroep op beheersing van vaardigheden die niet zijn gebonden aan een specifiek vak. Leerlingen hebben ze nodig om in de maatschappij te kunnen functioneren, ter ondersteuning van een leven lang leren en de vorming van hun persoonlijkheid. 1. Leervaardigheden 2. Creëren 3. Kritisch denken 4. Probleemoplossend vermogen 5. Samenwerken.
43	Het Platform beschouwt de genoemde vaardigheden niet als op zichzelf staande vaardigheden die in aparte lessen kunnen worden aangeleerd. Ze krijgen pas betekenis door ze met concrete leerinhouden te verbinden.
45	Naast verdieping in disciplines zoals geschiedenis, aardrijkskunde, (bedrijfs)economie of maatschappijwetenschappen, werken leerlingen interdisciplinair aan actuele en maatschappelijke vraagstukken.
46	Veel scholen verzorgen een extra aanbod rondom cultuur. Een voorbeeld zijn de cultuurprofiel scholen, waar leren via culturele kunstzinnige vakken, thema’s en projecten centraal staat.
47	Het Platform benadrukt het belang van een samenhangend onderwijsaanbod. Wanneer kennis en vaardigheden uit de vaste basis met elkaar worden verbonden, gaan leerlingen dieper op de stof in en leren ze die toe te passen in nieuwe situaties – Het aanbod moet van betekenis zijn voor leerlingen en hen motiveren zich te verbinden met de wereld buiten de school.
55	Laat in de toetsing van de kennisdomeinen het interdisciplinaire karakter van de domeinen tot uitdrukking komen. Vakoverstijgende vaardigheden moeten expliciet deel uitmaken van de toetsing.

Toekomstgericht onderwijs	
Pagina's	Kern
8	Gewenst toekomstig onderwijs bestaat uit een aantal kenmerken waaronder een grote nadruk op persoonsvorming (naast kennisontwikkeling en maatschappelijke vorming het derde doel van het onderwijs.)
21	Toekomstgericht onderwijs cultiveert/ bevordert nieuwsgierige houding – leren relevante kritische vragen stellen, ontwikkelen strategieën, verbanden leggen nieuwe inzichten – flexibiliteit, leven lang leren, functioneren in een veranderende samenleving – stimuleert creativiteit leerlingen – verbeeldingskracht – kijken vanuit verschillende perspectieven – verbinden kennisdomeinen - leren experimenteren - risico's durven nemen – omgaan met tegenslagen.
23	Toekomstgericht onderwijs leert leerlingen ervaren wat hun rechten en plichten zijn – laat kennismaken met kinderrechten, de mens, de democratische rechtsstaat, collectieve waarden van de Nederlandse samenleving – Brengt ze sociale vaardigheden, een open houding en kennis en begrip voor andere culturen en religies bij – helpt nadenken over grote maatschappelijke vraagstukken en deze begrijpen, oplossen – Toekomst gericht onderwijs maakt leerlingen digitaal vaardig en mediawijs, stelt in staat te blijven ontwikkelen – computational thinking.
24	Toekomstgericht onderwijs slaat een brug tussen de leermotivatie van leerlingen en het (leren) aanpakken van maatschappelijke vraagstukken.
25	Toekomstgericht onderwijs betekent nieuwe koers in het onderwijs is noodzakelijk – drie hoofddoelen, kennis ontwikkeling, persoonsvorming en maatschappelijke toerusting – vaardig, waardig, aardig, voor henzelf en de omgeving.
29	Vaste basis kennis en vaardigheden, vakoverstijgende leren denken en werken – kennis en vaardigheden verdiepen, verbreden, eigen interesses als leidraad – zich persoonlijk vormen.
33	Het is belangrijk dat leerlingen kunnen beoordelen of informatie betrouwbaar is – om een leven lang te kunnen leren, is het essentieel informatie beredeneerd te kunnen selecteren en te gebruiken en grote hoeveelheden data te kunnen beheren en verwerken.
39	Toekomstgericht onderwijs heeft een optimale balans tussen de verwerving van parate kennis en het ontwikkelen van inzicht – Kennis tot de kern beperken zorgt dat er scherpe keuzes gemaakt moeten worden. Het gaat erom uit te zoeken wat alle leerlingen op hun niveau van de drie kennisdomeinen moeten weten en begrijpen en wat tot dat deel van het verdiepende en verbredende onderwijsaanbod behoort waar scholen zelf over beslissen.
43	De vaste basis is het fundament van waaruit scholen werken aan een uitdagend en relevant aanbod voor hun leerlingen – verbreden en verdiepen vaste basis is niet vrijblijvend – elke leerling heeft verdieping en verbreding nodig om zijn talenten te ontplooiën, zijn wereldbeeld te vergroten, ook voor vervolg onderwijs – verdieping houdt in dat een leerling dieper ingaat op één of meer onderwerpen uit de vaste basis. Bestudeert een onderdeel meer gedetailleerd, onderzoekt nieuwe aspecten, bedenkt of maakt nieuwe toepassingen en oplossingen en leert over nieuwe verbanden en patronen. Verbreden houdt in dat een leerling kennis en vaardigheden krijgt aangeboden die de vaste basis aanvullen.
44	Brede oriëntatie is nodig om keuzes te kunnen maken – Leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs hebben meer ruimte om de basis te

	verbreden en te verdiepen.
48	Intensievere samenwerking van scholen met maatschappelijke en culturele instellingen, science centra, (wetenschaps)musea, bibliotheken, het gaat om structurele uitwisseling van elkaars expertise.
51	Een andere vorm van sturing op onderwijsinhoud is noodzakelijk, ook van de zijde van de overheid. Het is nodig om het curriculum te herijken, andere accenten in toetsing en toezicht aan te brengen en de voorwaarde creëren die nodig zijn om toekomstgericht onderwijs mogelijk te maken.
52	In de uitwerking van het kerncurriculum moet op grond van inhoudelijke criteria voor elk van de onderdelen zorgvuldig worden afgewogen wat gezien het maatschappelijke functioneren van de leerlingen tot hun essentiële bagage behoort en wat scholen en leerlingen zelf mogen kiezen – Daarnaast is het Platform van mening dat de leerdoelen concreter dan nu het geval is in kerndoelen moeten worden uitgewerkt, zodat leraren duidelijker kunnen zien wat tot de verplichte kern behoort en daarmee ook waar ruimte is om eigen keuzes te maken. De huidige kerndoelen geven geen helder beeld van het beoogde niveau van datgene wat leerlingen moeten leren.
53	Het kerncurriculum moet de basis bieden voor een samenhangend onderwijsaanbod. Dat betekent dat duidelijk moet zijn hoe de verschillende elementen van het kerncurriculum met elkaar samenhangen en in verband worden gebracht. In de ontwerpfase moet worden onderzocht hoe samenhang het beste inzichtelijk kan worden gemaakt. Het moet leraren inspireren tot een onderwijsaanbod dat leerlingen vaardig maakt in de verschillende onderdelen van het kerncurriculum, maar waardoor ze ook samenhang leren zien en interdisciplinair leren denken en werken.
54	Door de grote nadruk die komt te liggen op het kwalificerende doel van het onderwijs is er weinig aandacht voor de socialiserende functie van het onderwijs en voor persoonsvorming – Het Platform is van mening dat een heroriëntatie op de huidige manier van toetsen en examineren cruciaal is om de beoogde visie op toekomstgericht onderwijs in de praktijk te brengen. Curriculum vernieuwing komt niet van de grond zolang die niet in exameneisen wordt vertaald. Er is een goede balans nodig tussen het vastleggen van centrale ijkpunten en voldoende bewegingsvrijheid om invulling te geven aan de brede opdracht van het onderwijs.
56	Het is belangrijk dat leerlingen toetsing ervaren als een manier van leren. Toetsen hebben in die zin een formatieve functie. Het Platform hecht eraan om in het geheel van toetsen binnen het onderwijsprogramma van een school meer aandacht aan deze functie van toetsen te schenken.

Burgerschap	
Pagina's	Kern
8	Leerlingen ontwikkelen zich tot een zelfstandige volwassene aan de hand van de hoofddoelen van het onderwijs.
11	Verandering in de samenleving maakt nadenken over de lesinhoud noodzakelijk.
15	Scholen stimuleren maatschappelijke verantwoordelijkheid.
22	Als burger wordt zelfsturing verwacht – Leerlingen leren verantwoordelijk zorgzaam gedrag tegenover anderen, zij leren sociale relaties aangaan en te onderhouden.
23	Leerlingen leren kritisch nadenken, onderwijs brengt verantwoordelijkheid bij te brengen voor het eigen handelen. Ze leren zich internationaal te oriënteren en verder te kijken dan de grens van hun stad of land.

24	Leerlingen krijgen een brede basis aan kennis en vaardigheden om voor te bereiden op vervolgonderwijs en om als verantwoordelijk burger mee te doen in de maatschappij.
25	Vaardige leerlingen beschikken over een stevige basis van kennis en vaardigheden die hen in staat stelt maatschappelijk te functioneren. – Leerlingen kunnen waardig omgaan met anderen en op verantwoorde manier bijdragen aan de samenleving.
29	Iedere leerling heeft een basis van vaardigheden en kennis van de wereld nodig om in de maatschappij te kunnen functioneren. – Daarnaast hebben leerlingen kennis van de wereld nodig om de wereld te kunnen begrijpen en eraan te kunnen bijdragen. Het gaat om kennis van maatschappij, natuur en cultuur en om vaardigheden die in staat stellen die kennis te kunnen toepassen.
33	Mediawijsheid. In een samenleving waarin media een grote rol spelen is het van belang dat leerlingen daar verantwoord mee leren omgaan. Een leerling is mediawijs als hij een actieve en kritische houding heeft tegenover zijn eigen mediagedrag en dat van anderen. Hij vertoont gedrag dat past bij normen en waarden op het gebied van privacy, veiligheid en omgangsvormen.
34	Het Platform vindt dat burgerschap een prominentere positie in de vaste kern van het onderwijsaanbod moet krijgen dan nu het geval is. Het is voor alle scholen een opdracht om jongeren te leren hoe ze in een democratische samenleving kunnen functioneren. De basiswaarden van de democratische rechtsstaat levend houden is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.
35	Tolerantie en verdraagzaamheid zijn kwetsbaar in een pluriforme samenleving, waarin bindingen tussen mensen minder hecht lijken te worden en het belang van traditionele verbanden is teruggedrongen. Door globalisering en migratie wordt de samenleving cultureel steeds gevarieerder. – Voor leerlingen betekent dat dat ze sociale en maatschappelijke competenties opdoen, een moreel kompas ontwikkelen, zich op gemeenschappelijke waarden oriënteren en ontdekken hoe die een rol spelen in de omgang met anderen, ook wanneer opvattingen over waarden botsen. – Het Platform beschouwt de school als een belangrijke oefenplaats voor democratische gezindheid en burgerschapsvaardigheden. Leerlingen leren op school samen te leven en te werken, om te gaan met spelregels, hun eigen mening te vormen en die van anderen te respecteren.
36	Op dit moment besteden Nederlandse scholen, in vergelijking met andere landen, relatief weinig aandacht aan burgerschap. Hun inspanningen zijn nog te weinig planmatig en slechts in beperkte mate gericht op het behalen van welomschreven leerdoelen. Uit onderzoek blijkt dat Nederlandse leerlingen relatief laag scoren op het gebied van politieke kennis en maatschappelijke betrokkenheid. – Het Platform wil daarom dat de overheid de kern ervan concreet beschrijft. Die voor alle leerlingen moeten bestaan uit aandacht voor: de werking en het belang van de democratische rechtsstaat, de betekenis van mensenrechten en kinderrechten voor het dagelijkse (samen) leven, sociale vaardigheden en omgangsvormen, maatschappelijke verantwoordelijkheid.
37	Leerlingen moeten kunnen beschikken over een stevige kennisbasis om op de hoogte te blijven van (inter)nationale ontwikkelingen, nieuwe kennis verwerven en die in uiteenlopende situaties te kunnen toepassen. Het gaat om kennis van de manier waarop de (internationale)samenleving is georganiseerd, van verschijnselen uit de natuur en de techniek, en van taal en cultuur.
48	Het Platform vindt dat scholen meer met de wereld buiten de school zouden moeten samenwerken.
52	Het kerncurriculum moet bestaan uit twee onderdelen: Basisvaardigheden die leerlingen nodig hebben om maatschappelijk te kunnen functioneren. En kennisdomeinen die leerlingen nodig hebben om de wereld te kunnen begrijpen en eraan bij te dragen.

Persoonsvorming	
Pagina's	Kern
8	In het toekomstig onderwijs moet een grote nadruk op persoonsvorming.
14	Werkzekerheid zal steeds meer bepaald worden door het vermogen tijdig nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven en door een zeker flexibiliteit in het aanvaarden van werk waar vraag naar is. In de arbeidsmarkt wordt een ondernemende houding verwacht. Het belang van sociale en communicatieve vaardigheden neemt toe.
22	Wie zijn kansen in de maatschappij wil benutten moet zich als persoon kunnen ontwikkelen en zijn positie in de maatschappij kunnen vinden. – Leerlingen leren vormgeven aan hun emoties en rekening houden met de positie, belangen en gevoelens van anderen. – Respect, hulpvaardigheid en empathie helpen hen met anderen samen te leven - Die basis draagt bij aan hun welzijn en hun sociale gedrag in hun latere leven – Burgers moeten het vermogen hebben verantwoorde keuzes te maken en een eigen koers te varen. – flexibel omgaan met kritiek en veranderende omstandigheden.
25	Leerlingen vormen in het onderwijs hun persoonlijkheid.
26	School draagt bij aan de vorming van zelfstandige volwassenen die maatschappelijk verantwoord kunnen en willen handelen, zowel op de arbeidsmarkt als in de samenleving. – School draagt bij aan identiteitsontwikkeling van leerlingen en helpt hen na te denken over hun persoonlijke drijfveren en ambities. Ze reflecteren op wat ze van waarde vinden en hoe ze daar met anderen gestalte aan kunnen geven. – Ook ontwikkelen ze begrip voor opvattingen en keuzes van anderen – onderwijs dat bijdraagt aan persoonsvorming motiveert en vormt leerlingen in brede zin. Ze leren niet alleen met hun hoofd maar ook met hun hart en handen.
27	Leerlingen leren uitdrukking geven aan hun gevoelens, creativiteit en opvattingen. Zo verkennen en ontwikkelen ze hun creatieve vermogens, komen ze stevig in hun schoenen te staan en kunnen zij zich met anderen verbinden. – Persoonsvorming krijgt gestalte in het hele onderwijs aanbod en vraagt om onderwijs dat voor de leerling van betekenis is. Nodigt leerlingen uit ondernemend en flexibel te zijn. Leerling leert vroeg verantwoordelijkheid te nemen en voelt zich gezien en betrokken.
29	Taal stelt leerlingen in staat uitdrukking te geven aan persoonlijke gevoelens en de werkelijkheid te ordenen en te begrijpen.
44	Het Platform vindt het daarbij van belang dat het onderwijsaanbod leerlingen de ruimte biedt om te werken vanuit hun nieuwsgierigheid, hun capaciteiten en hun interesses. Dat bevordert hun inzet en hun motivatie. Om leerlingen voldoende aanknopingspunten te bieden om zich te ontplooien, moeten ze zich breed kunnen oriënteren op wat er mogelijk is en op keuzes die vanuit hun perspectief relevant zijn.
47	Het aanbod moet van betekenis zijn voor leerlingen en hen motiveren zich te verbinden met de wereld buiten de school. Het is van belang dat scholen zich bewust zijn van de manier waarom het aanbod bijdraagt aan de persoonsvorming van leerlingen. Op veel scholen krijgt persoonsvorming al veel aandacht en verdient die inspanning brede waardering en navolging.
54	Door de grote nadruk die komt te liggen op het kwalificerende doel van het onderwijs, is er weinig aandacht voor de socialiserende functie van het onderwijs en voor persoonsvorming.

55	Sluit de drie kennisdomeinen af aan het einde van de onderbouw en laat leerlingen zich in de bovenbouw toeleggen op een domein zodat er voldoende keuzeruimte voor hen is.
56	Sommige leeropbrengsten zijn alleen 'merkbaar' in plaats van meetbaar. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de verantwoordelijkheid die leerlingen hebben genomen, de betrokkenheid die ze hebben getoond, het zelfvertrouwen dat ze hebben ontwikkeld en de ervaringen die ze hebben opgedaan (ook buiten de school). Degelijke merkbare in plaats van meetbare kwaliteiten moeten p een andere manier worden gewaardeerd.

BIJLAGE 2

CORRESPONDENTIE VIA DE MAIL

Correspondentie met de begeleiders

Hallo Lonneke en Heleen,

Dat is alweer een tijdje geleden, hoe gaat het met jullie?

Ik zit zelf inmiddels in mijn afstudeer jaar en ben druk bezig met mijn educatief ontwerp onderzoek.

Dat is ook de reden dat ik jullie mail! Ik vroeg mij af of jullie nog steeds de masterclass organiseren en of jullie dit jaar daar al een kandidaat voor hebben of dat dat nog niet besloten is.

Voor mijn ontwerp onderzoek ben ik namelijk bezig met het ontwikkelen van een nieuw vak waarbij er door middel van kunst gereflecteerd wordt op maatschappelijke vraagstukken. Je zou het kunnen zien als een combinatie tussen maatschappijleer en kunst. Het vak heeft nog geen naam maar heeft alles te maken met engagement. Nu ben ik op dit moment nog druk bezig met voorbereidend werk en literatuur onderzoek maar hoop zo snel mogelijk te beginnen aan het ontwikkelen van het curriculum en de modules.

Natuurlijk wil ik ook graag mijn module uittesten in de praktijk voor de compleetheid van mijn onderzoek.

Dus mochten jullie dit schooljaar nog weer graag de masterclass organiseren en hebben jullie nog geen kandidaat om dit te verzorgen dan zou ik mij graag willen aanmelden.

Mochten jullie hier vragen over hebben dan wil ik dit graag toelichten.

Graag hoor ik wat jullie hier van vinden!

Met vriendelijke groet,

Rosan Hegeman

Dag Rosan,

Leuk om van je te horen! (en te horen dat het goed gaat).

Het klinkt interessant. Voordat we kunnen kijken of het past zou ik wel graag iets meer willen weten over je onderzoek. Heb je een document oid met meer informatie? of is het thema voor de leerlingen 'gewoon' 'engagement' en hoeven ze verder geen vast format te volgen. Welke periode heb je in gedachten?

1 middag per week? en kan dat dan op de dinsdag?

groet,

Heleen

Dag Heleen,

Bedankt voor je snelle reactie. Momenteel heb ik nog geen hand-out, maar om je vraag kort te beantwoorden: Ik ga met mijn afstuderen een nieuw vak ontwikkelen waarin ongeveer 3 a 4 modules vallen. Elke module behandelt een maatschappelijk vraagstuk, bijvoorbeeld 'ecologie'. Hoe ik het nu voor mij zie voor de masterclass is dat wij één module behandelen waarin er vrij werk gemaakt wordt aan de hand van het onderwerp van de desbetreffende module. En er bij elke bijeenkomst er materiaal besproken wordt. Normaal gesproken reageren we binnen de kunstvakken meestal op kunst en kunstenaars en het grote verschil zou zijn in mijn module dat hoewel kunstenaars ook zeker besproken worden er ook veel beeldmateriaal uit het nieuws of uit de wereld getoond wordt. Zoals de klimaat stakingen die nu relevant zijn als we het hebben over een module ecologie. Ook zou ik er graag wat filosofen bij willen betrekken en al met al wat meer de inhoudelijke verdieping opzoeken.

Hoe de werkvorm er precies uit gaat zien ben ik nog onderzoek naar aan het doen. Momenteel kijk ik naar geschikte didactische werkvormen omdat bepaalde maatschappelijke vraagstukken ook een bepaalde lading met zich mee kunnen brengen en dat wil ik goed aanpakken.

Wat mij betreft is de dinsdag middag helemaal prima. Een uur of een blokkuur dat ongeveer 6 - 7 weken duurt. Ik kan in december een concept versie van een module sturen. Mocht het mogelijk zijn en mochten jullie interesse hebben dan zat ik zelf te denken aan een start in februari.

Ik hoor graag of jullie meer informatie willen. De onderwerpen staan op dit moment nog niet vast omdat ik nog een steekproef moet houden onder mede studenten en leerlingen. Onderwerpen die al wel veel aan bod zijn gekomen binnen gesprekken zijn ecologie en de klimaat crisis, sociale isolatie en impact van digitalisering.

Met vriendelijke groet,

Rosan Hegeman

Dag Rosan,

Dank voor de info!

Wij zijn benieuwd hoe leerlingen de actualiteit vorm gaan geven in de Masterclass dus willen we graag dat je dat bij ons komt onderzoeken. Mooi dat de dinsdagmiddag jou ook past (ga maar uit van het 7e en 8e uur: 90 minuten totaal)

Zodra je de conceptversie hebt of andere relevante informatie dan ontvangen we dat natuurlijk graag.

Aan de hand daarvan kunnen we dan in december/januari een afspraak plannen.

Succes met de voorbereidingen!

groet, Lonneke & Heleen

Dag Heleen en Lonneke,

Wat fijn dat ik mijn onderzoek bij jullie mag testen. In de tweede week van december zal ik de concept versie opsturen. Als ik in de tussentijd meer informatie heb zal ik het doorgeven. Tot snel!

Met vriendelijke groet,
Rosan

Dag Heleen en Lonneke,

Hierbij heb ik een korte update. Afgelopen week heb ik een brievenbus neergezet in de kantine van onze academie met ongeveer de vraag 'Waar maak jij je zorgen over met blik op de maatschappij, wat zouden we met leerlingen moeten bespreken?'.
Daar heb ik hele mooie en interessante reacties op gekregen en op dit moment zijn alle reacties te verdelen onder 3 categorieën.

- Identiteit
- Het klimaat
- Eenzaamheid

Ik wacht nog even op de reacties die ik krijg vanuit leerlingen op de middelbareschool. Dat komt later deze week. Maar voor nu zullen dit waarschijnlijk de onderwerpen zijn die ik ga verwerken tot 3 verschillende modules. 1 van de modules behandelen we dan met de masterclass.

Ik houd jullie op de hoogte!

Groetjes
Rosan

Hallo Lonneke en Heleen,

Zoals afgesproken heb ik voor jullie een concept versie van de opdrachten voor de leerlingen. Ik heb voor twee onderwerpen opdrachten geschreven. Wellicht hebben jullie blik op welke module interessanter is voor de masterclass. Wat er momenteel nog mist is de theoretische verdieping die ik standaard achterin de katern wil hebben. En een duidelijke introductie met gedetailleerde tijdsplanning.

Wat mijn plan voor nu is is het verder uitwerken van de leerlingen module met theoretische verdieping. Dat is zowel kunstenaars als filosofen en beelden uit het nieuws. Zo is bij het onderwerp 'klimaat crisis' Timothy Morton qua filosofie en sociologie relevant. En bij 'identiteit' zal ik bijvoorbeeld Rousseau behandelen. Tevens wil ik een duidelijk verloop maken in de katern met duidelijke tijdsplanning en eventuele huiswerkopdrachten. Ik kan mij herinneren dat bij de vorig masterclass die ik gegeven heb, de planning voor de leerlingen soms een beetje onduidelijk was dus dat wil ik graag beter doen. Ook wil ik dit keer een uitgebreide docenten module uitschrijven met daarbij powerpoints voor in de lessen etc. Natuurlijk wil ik ook alles mooi vormgeven zodat het een prettig werkboek wordt. Dit verwacht ik allemaal voor het eind van januari af hebben.

Ik had dit graag eerder deze week naar jullie willen sturen maar ik zit stiekem nog te wachten op feedback vanuit mijn begeleider, dat is helaas deze week niet meer gelukt. Nu is spelling niet mijn sterkste vak dus er zullen waarschijnlijk spelfouten en dt fouten in staan die ik over het hoofd heb gezien. Ik zorg dat alles door meerdere mensen gecontroleerd wordt voor het bij de leerlingen terecht komt.

Graag hoor ik van jullie,
Vriendelijke groeten,
Rosan Hegeman

Dag Rosan,

Dank voor je conceptversie!

Onze voorkeur gaat uit naar het onderwerp 'de klimaatcrises'. Dit omdat het thema 'Identiteit' sowieso al behandeld wordt en het wel interessant is om een actueel onderwerp aan te bieden. De basisopzet/structuur vinden we goed. De categorie 'vragen', 'tips', 'dingen om rekening mee te houden', mogen wel samengevoegd worden en voorin de katern geplaatst worden. Het onderwerp is nog wel heel open: moeten leerlingen een oplossing voor een probleem bedenken? Of puur de aandacht vestigen op het feit van klimaatcrisis? Of mag inderdaad alles (wat lastig is bij zo'n groot onderwerp!)? Wellicht kun je daar, met behulp van de inhoud: artikelen, foto's, statistieken over het klimaat tot statements over het klimaat van kunstenaars, schrijvers, filosofen etc, de leerlingen wat in begeleiden.

Het belooft een interessante katern te worden!

groeten en mooie feestdagen!,
Lonneke en Heleen

Dag Heleen en Lonneke,

Gelukkig nieuwjaar! Ik hoop dat jullie fijne feestdagen hebben gehad. Ik ben blij dat jullie voorkeur bij het onderwerp 'de klimaatcrisis' ligt. Hier gaat mijn voorkeur ook naar uit. Dat het onderwerp erg open en groot is klopt en ik zie hoe dit een uitdaging kan worden. Ik denk dan ook dat jullie punt van meer houvast zeer terecht is. Zelf zat ik bijvoorbeeld te denken aan het thema opsplitsen in kleinere thema's zodat de leerlingen een richting kunnen kiezen of iets in die trant. Ik heb a.s. donderdag een skype afspraak met mijn begeleider Wouter en ik zal met hem sparren over mogelijkheden van sturing geven en ideeën voor gerichtere opdrachten. Ik wil natuurlijk dat de leerlingen grip krijgen op het onderwerp, maar ik wil voorkomen dat ik als docent veel sturing geef in de mening over dit onderwerp. Als in ik wil het graag zo objectief mogelijk houden zodat ik goed kan toetsen hoe de leerlingen op die vorm reageren. Ik heb er in ieder geval ontzettend veel zin in en ik denk dat het erg interessant gaat worden. Maandag 13 januari heb ik mijn eerste witlicht moment van dit jaar dus deze week staat in het teken van beeldend werk. Vanaf de 14e heb ik alle tijd om aan de slag te gaan met de katern en kan ik jullie ook vaker met meer materiaal updaten.

Groeten!

Rosan

Dag Heleen en Lonneke,

Eerder deze week heb ik gemaïld dat ik nog even met mijn begeleider zou gaan sparren over mijn onderzoek en hoe ik het in de praktijk wil gaan aanpakken zeker als het gaat om informatie verstrekking en begeleiding. Uit dit gesprek zijn mooie dingen naar voren gekomen. Wouter vindt het een goed idee als ik eerst met jullie nog in gesprek ga over de aanpak. Dus even persoonlijk en niet via de mail. Mij lijkt dit een goed idee. Dan kan ik een beter beeld geven van wat mijn doelen zijn voor mijn onderzoek en welke kant ik graag op wil en kunnen jullie ook delen wat jullie interessant lijkt en wat bijvoorbeeld wel goed aansluit bij leerlingen en wat niet. In de tussentijd ben ik bezig met inhoudelijke informatie verzamelen en structureren voor de module. Zouden jullie aankomende week of die week daarop een keer tijd hebben om met mij af te spreken. Ik denk dat een uurtje of anderhalf voldoende tijd is.

Graag hoor ik van jullie.

Groetjes

Rosan

Hoi Rosan en Heleen,

Het lijkt me prima om de aanpak even persoonlijk door te spreken.

De gezamenlijke dagen van Heleen en mij is maandag en dinsdag.

Op dit moment is het vrij lastig om concreet af te spreken, want volgende week is toetsweek. En de week erna gaan we werken met een nieuw rooster, waar we nu nog geen zicht op hebben.

Maar op korte termijn kan ik:

- di. 14 jan: 12.00u-13.00u

- ma.20 jan (toetsweek): 11.15u-12.15u

Groet! Lonneke

hoi,

helaas kan ik morgen pas vanaf 13.00 uur.

Maandag de 20ste kan ik ook vanaf 11.15 uur, dus wellicht is dat een geschikt (gezamenlijk) moment?

groet,

Heleen

Hoi Lonneke en Heleen,

Zullen we dan Maandag de 20e aanhouden om 11:15? Zien wij elkaar dan!

Groetjes Rosan

Hoi,

Hierbij een korte notulen van de bijeenkomst vanochtend.

groet, Lonneke

Dag Lonneke en Heleen,

We hebben het tijdens onze laatste bespreking gehad over de excursie en dat ik misschien ook wat ideeën kan aandragen. Ik heb even lopen verkennen wat er straks aan komt in musea maar het was niet makkelijk te vinden. Het klimaatmuseum was erg leuk geweest, dat is ook gericht om klimaat en design. Helaas zijn zij een pop-up museum en momenteel hebben zij geen vestiging, dus die valt af.

Via Greenpeace zag ik dat zij (Greenpeace) een samenwerking hebben met het Tropen Museum. In de expo van Bali Behind the Scenes is werk te zien gemaakt van plastic afval. <https://www.tropenmuseum.nl/en/bali-expo> Naar mijn indruk is het Tropen Museum wel meer cultuur dan kunst gericht, dus ik weet niet hoe passend de rest van de collectie is voor de kunstlessen.

In het Stedelijk Museum Schiedam is momenteel een expositie te zien van Jan Eric Visser. "De vuilniszak als muze" Met hierin zijn werken die gemaakt zijn van afvalmateriaal uit zijn eigen huishouden. <https://www.stedelijkmuseumschiedam.nl/tentoonstelling/de-vuilniszak-als-muze/> Deze expo loopt nog tot eind maart. De rest van de collectie is kunst vanaf de jaren 40 met ook een tentoonstelling met het werk van 35 vrouwelijke kunstenaars.

Dit is wat ik tot nu toe kon vinden wat daadwerkelijk aansluit op de inhoud, maar ik blijf verder kijken. Mochten jullie de excursie al ingevuld en gepland hebben dan mag je dit mailtje gewoon negeren.
Groetjes Rosan

Dag Rosan,

Dank voor je mailtje! wij zijn inderdaad inmiddels het programma voor de excursie op 3 maart aan het invullen. Het plan is om naar Enschede te gaan en daar een workshop te gaan volgen bij Tetem die niet zozeer over klimaatverandering gaat maar wel enigszins verwant is, namelijk de digitalisering van de wereld. Daarnaast brengen we een bezoek aan het Rijksmuseum Twente waar we een rondleiding krijg bij de expositie Ars Longa, Vita Brevis over de menselijke conditie.

Lukt het je om mee te gaan? ik denk dat het een mooie manier is om kennis te maken met de leerlingen. We vertrekken, waarschijnlijk, direct om 09.00 uur vanuit Almelo.

Verder vroegen wij ons af wanneer de pitch voor de masterclass gaat plaatsvinden? Hebben we het niet over 24 februari gehad? Op de maandagen hebben alle leerlingen het vak Kunst dus kun je alle leerlingen bovenbouw in het 1e, 2e en 3e lesuur bereiken.

Gaat 24 februari lukken? anders moeten we uitwijken naar 2 maart, maar dat is wellicht wat krap...

We horen het graag..

groeten,

Heleen

Dag Heleen en Lonneke,

Ik ga graag mee met de excursie lijkt mij super leuk en is inderdaad prettig dat de leerlingen mij dan al een keer gezien hebben. Ik heb ook maandag vanaf 9 uur in mijn agenda staan en heb een presentatie voorbereid. Ik moet nog wat plaatjes in de PowerPoint zetten maar verder is die af. Mijn plan was om hem vandaag ook naar jullie op te sturen. Dus die zul je later vandaag op de mail zien verschijnen.

Tot maandag!

Groetjes,

Rosan

Hallo Lonneke en Heleen,

In de bijlage vinden jullie de powerpoint die ik gebruik voor mijn presentatie a.s. maandag.

Ik introduceer eerst kort wat het idee achter de masterclass is. (extra verdieping etc.)

Vervolgens introduceer ik het thema en waarom dit thema dit jaar gekozen is. (actualiteit, relevantie, belangrijk). Dan vertel ik in de twee daarop volgende dia's hoe we te werk gaan. Ik zal dan uitleggen hoe we gaan inzoomen op het onderwerp en wat voor mogelijkheden er zijn aan de hand van de bijgevoegde afbeeldingen. Zo krijgen de leerlingen al een beetje een idee van wat ze kunnen verwachten.

In de dia daarna getiteld "Maar wat schiet ik hiermee op?" zal ik ingaan op wat de leerlingen mee kunnen nemen uit de masterclass en ik wil hier ook graag de verbinding leggen met hun toekomstig burgerschap en hoe dit thema ook hun toekomst aan gaat.

Vervolgens heb ik een overzicht van de data die leerlingen dan alvast even kunnen noteren/controleren voor hunzelf. En de laatste dia legt uit hoe zij zich in kunnen schrijven voor de masterclass.

Ik denk dat ik op deze manier de wie, wat, waarom, wanneer, hoe goed uiteen heb gezet. Ik maak ook nog even een poster met daarop de data nog een keer helder.

Mochten jullie nog op- of aanmerkingen hebben hoor ik het graag!

Fijn weekend,

Gr. Rosan

Hoi Rosan,
Lijkt me een duidelijke presentatie: to the point en actueel. En mooie voorbeelden!
Heb op dit moment geen aanvulling.
w.b. de excursie: dank voor je input. Het zijn zeker interessante exposities.
Gezien de verre afstand van de vorige excursie, hebben we besloten om de tweede excursie wat dichterbij huis te houden.
Daarom zijn we toch van plan om naar Enschede te gaan. Ook leuk en interessant □.
Tot maandag!
Lonneke

Hoi Rosan,
Heldere presentatie! ik heb geen aanvullingen op dit moment..
Gezien de overige lesactiviteiten ga ik er vanuit dat je presentatie zo'n 10 minuutjes duurt...
Fijn dat de masterclasses Kunst weer gaan plaatsvinden op onze school..
tot morgen!

Dag Lonneke en Heleen,
Ik stuur jullie gauw even de poster toe, en ik heb ook een inschrijfblad gemaakt die uitgeprint kan worden voor op het bureau. Heb beide bestanden ook op een usb staan mocht het nodig zijn.
Totzo!
Gr. Rosan

Dag Lonneke en Heleen,
Ik vond het vanochtend ontzettend leuk om te presenteren en ik hoop dat de leerlingen al een beetje enthousiast zijn. Heleen vroeg mij een tekstje te schrijven zodat dat nog samen met de poster opgestuurd kan worden via magister. Ik heb het tekstje bij deze mail gevoegd. Jullie mogen aanpassingen maken mocht dat nodig zijn. Ik heb zo goed mogelijk geprobeerd zonder spelfouten te schrijven maar gezien ik hier echt niet de sterkste in ben kan het zijn ik misschien nog iets over het hoofd heb gezien. Dus misschien dat jullie het eerst even willen proeflezen voor mij. Ik heb helemaal zin om te starten de 10e!
Groetjes Rosan

Hoi Rosan,
Het was een prima presentatie vanochtend! geïnspireerd en enthousiast..
De posters hangen in de lokalen en ik heb de tekst inmiddels naar alle leerlingen. die het vak Kunst volgen, gestuurd (even nagelezen en de spelling was grotendeels correct hoor...)
Ik hoop dat er een mooi groepje mag gaan ontstaan..
groeten en tot 3 maart!
Heleen

Hallo Lonneke en Heleen,
In de bijlage vinden jullie de leerlingen katern. Ik wilde hem liever wat eerder vandaag opsturen maar ik had een last minute ingeving om eigen afbeeldingen te maken voor de vormgeving, het hele inscannen ging iets meer tijd inzitten dan ik had verwacht maar ik ben blij met het resultaat. Ik vind het een leuke interessante gids geworden met veel variatie in informatie en prettige afbeeldingen van verschillende werken. En ik geloof dat er een goede basis aan houvast is voor de leerlingen.
Tot morgen!
Groetjes Rosan

Hallo Lonneke en Heleen,
Om even met de deur in huis te vallen. Er zijn meerdere mensen in mijn schoonfamilie die contact hebben gehad met mensen waarbij corona is gediagnostiseerd. En zo hebben mijn vriend en ik afgelopen week nog contact gehad met mijn schoonfamilie, niet wetende dat dit allemaal speelde. Nu hebben wij zelf nergens last van en hebben wij geen symptomen of iets, maar toch lijkt het mij verstandiger om niet het risico te nemen met veel mensen in contact te komen mocht het zo zijn dat ik het virus wel bij mij draag. Daarom blijf ik als voorzorgsmaatregel thuis a.s. dinsdag. De week erop is toetsweek en dus wordt de masterclass de 31e weer opgepakt. Ik zal de leerlingen een mail sturen met een huiswerkopdracht zodat zij wel gewoon aan de slag kunnen en ik zal daarin aangeven dat zij mij altijd mogen mailen met vragen. En misschien kunnen we de masterclass dan een week opschuiven. Van Claudia, Emma en Luca heb ik het emailadres. Van de 4e leerling nog niet. Hebben jullie misschien daar de naam en het mailadres van voor mij? Ik ga ervan uit dat als ik de komende week geen symptomen krijg ik dus niet besmet ben volgens de richtlijnen van het RIVM. Ik zal jullie op de hoogte houden.
Groetjes Rosan

Correspondentie met de leerlingen

Beste allemaal,

Het zijn vreemde tijden. Het Corona virus maakt dat we moeten improviseren en creatief moeten omgaan met de situatie. Toch geloof ik dat wij er samen wat van kunnen maken. Ik stel het volgende voor.

Thuis gaan jullie aan de slag met de eerste 2 opdrachten. Jullie kunnen de mindmap verder afmaken en beginnen met jullie schetsen. Ik wil graag 8 tot 10 schetsen zien bij jullie ideeën. Daarnaast wil ik jullie nog een extra verdiepende opdracht geven omdat wij nu de theorie momenten mislopen. De opdracht is als volgt. Vind 3 kunstenaars die goed aansluiten bij jou concept (je idee en gedachten goed voor je eindwerk) maak een koppeling tussen je concept en deze kunstenaars. Dit moet schriftelijk op minimaal een A4. Als je meerdere kunstenaars of zelfs filosofen kan vinden die er ook bij passen is dat goed. Verwerk deze dan ook in je tekst.

Laten we afspreken dat we bovenstaande opdrachten af hebben op 31 maart. Jullie mogen mij via de mail foto's en/of een vlog sturen van jullie mindmap en schetsen. Als je bestand te groot is moet je even WeTransfer.nl gebruiken. Ook de tekst stuur je naar mij op. Ik zal dan alles bekijken en feedback schrijven zodat jullie daarna weer verder kunnen. Hopelijk kunnen we na 6 april de masterclass weer op school oppakken.

In het kort:

31 maart lever je in via de mail

- Foto's en/of een vlog met je mindmap en schetsen.

- Je geschreven tekst waarbij je kunstenaars koppelt aan je ideeën.

Vergeet niet je proces bij te houden in je dummy.

Als er vragen zijn mogen jullie mij altijd mailen op dit mail adres r.hegeman@student.artez.nl

Ik heb er vertrouwen in dat jullie ondanks de omstandigheden prettig zelfstandig te werk kunnen.

@Roan ik stuur jou nog eventjes de reader van de masterclass op in een aparte mail.

Succes allen!

Met vriendelijke groet

Mevr. Hegeman

Dag Roan,

Hierbij stuur ik jou de reader van de masterclass. Lees hem eventjes aandachtig door. Als het goed is kan je zelfstandig te werk aan de hand van de eerste twee opdrachten. De hoofdopdracht doen wij later pas.

Mocht je vragen hebben over de reader of over de opdrachten of zelfs over hoe de tijdsplanning er nu uit gaat zien, dan mag je mij altijd mailen op dit mail adres.

De eerste opdracht is het maken van een mindmap of moodboard. De anderen zijn daar vorige week mee gestart. De bedoeling is dat je zoveel mogelijk tekst en beeld verzameld zodat je een poster vol inspiratie hebt bij het onderwerp. Vanuit hier kan je je beter richten op een kant die je op wil gaan met je uiteindelijke kunstwerk. Zie de klimaat crisis als een paraplu begrip waar allemaal andere begrippen vallen. Voorbeelden zijn: vervuiling, broeikaseffecten, de bio industrie, etc. Maak het zo groot of zo klein als wat jij zelf interessant vindt.

Heel erg veel succes!

En nogmaals, mocht je er niet uitkomen stuur mij dan eventjes een mailtje met je vragen.

Met vriendelijke groet,

Mevr. Hegeman

Hallo,

Ik vroeg me af of ik ook wat digitale schetsen mag maken op mijn iPad, aangezien dit voor mij wat handiger uitkomt. Ik hoor het graag!

Mvg, Emma Marsman

Masterclass kunst 2020

Dag Emma,

Goede vraag. Dit mag van mij wel, maar niet allemaal. Het is namelijk goed om dingen uit te proberen met potlood of stift of zelfs al stukjes materiaal. Ik kan mij goed voorstellen dat je schetsen misschien wat abstracter zijn in de vorm van testjes met textiel of plastic, etc. (Tenminste als je nog steeds bezig bent met mode) Zullen we afspreken dat maximaal de helft digitaal mag zijn? Dan houden we een beetje variatie in werkvorm.

Mvg

Mevr. Hegeman

Hallo,

Ik denk dat ik het wel bij de mode houd ja. Ik vind het een goed idee om maximaal de helft digitaal te doen. Bedankt voor uw snelle antwoord!

Mvg, Emma Marsman Masterclass kunst 2020

Hallo,

Zoals u weet was ik eerst van plan om mode te maken van plastic. Ik weet niet precies waarom, maar mijn gevoel zei toch dat dit niet helemaal is wat ik wil. Nu leek het me wel leuk om iets met fotografie te doen en ik heb daar ook wel veel ideeën bij, maar hoe zou ik daar dan schetsen bij kunnen maken? Misschien lijkt het me ook wel leuk om mode en fotografie te combineren, maar ik weet niet precies hoe ik dat moet doen.. sorry voor mijn vragen, maar ik loop op dit moment erg vast en ik zou graag mijn schetsen willen maken, maar ik wil ook graag achter mijn idee staan. Heeft u misschien een oplossing?
Mvg, Emma Marsman VW51

Dag Emma,

Wat goed dat je mailt. Ik vind het helemaal prima als je een andere kant op gaat met je idee, je hoeft niet bij het eerste idee te blijven. Ik snap je probleem van je schetsen. Misschien kan je met je mobiel wat oefen foto's maken? Ik weet niet precies wat je onderwerp van je foto's worden maar ik kan me wel voorstellen dat je dingen uit kan proberen. Wat zou je graag willen vastleggen? Heb je daar al over nagedacht? En het lijkt me goed als je ook even in je dummy opschrijft waarom je bent veranderd van idee. Dat is goed voor je proces.

Ook zou je wat fotografen kunnen opzoeken die zich bezig houden met het klimaat. Kijken wat zij fotograferen en hoe ze dat doen. Maak je maar geen zorgen over vastlopen. Vastlopen kan ruimte bieden voor een doorstart met nieuwe inzichten. Ik snap dat het lastig is om veel fotografen te vinden omtrent het thema, ik ga zelf ook eventjes voor je kijken. Voor nu, bedenk wat je wilt gaan vastleggen en waarom. Maak oefen foto's. En schrijf je gemaakte stappen op in je dummy zodat je er later op terug kan kijken.

Als je verder nog vragen hebt hoor ik het van je. Succes!

Groetjes

Mevr. Hegeman

Dag allemaal,

Hoe gaat het met jullie? Kunnen jullie een beetje wennen aan het thuis werken?

Zelf vind ik het nog wel een uitdaging.

Aanstaande dinsdag moeten jullie de schetsen en de schrijf opdracht naar mij mailen. Dan kijk ik het na en geef ik jullie feedback terug. Daarna moeten we even kijken hoe we het verder oppakken omdat we tot minstens 6 april thuis werken en misschien nog wel langer. Dat betekent dat de opdracht aangepast moet worden zodat jullie thuis aan de slag kunnen blijven gaan. Daar krijgen jullie nog bericht over.

Hebben jullie nog tussentijdse vragen dan kunnen jullie mij gerust mailen. Ik was benieuwd hoe het gaat met de opdrachten, komen jullie er een beetje mee uit de voeten? Ik heb een enkeling van jullie al gesproken over hoe het gaat. Het lijkt mij dan ook goed dat iedereen nog even een update stuurt. Dit kan heel kort in een mailtje. Wat ben je aan het doen, wat is je onderwerp en wat zou je straks willen maken. Zie het als een stukje logboek.

Deze update mag je ook tegelijk opsturen met de opdrachten aanstaande dinsdag.

Graag hoor ik van jullie,

Met vriendelijke groet,

Mevr. Hegeman

Hoi mevrouw Hegeman,

Mijn plan was eerst om een installatie te gaan maken, maar dat wordt denk ik te veel werk. Ik heb daarom besloten om een schilderij te maken. Ook ben ik van het idee 'ijs' afgestapt, ik vind het interessanter om een kunstwerk te maken die alle gevolgen van klimaatverandering laat zien.

Groetjes, Claudia Muller

Hoi mevrouw Hegeman,

Hier zijn mijn schetsen en de opdrachten.

Groetjes, Claudia Muller

Dag Claudia,

Dankjewel voor de opdrachten. Ik ga ze bekijken en feedback volgt later.

Groetjes Mevr Hegeman

Hallo,

Hierbij mijn 'schetsen' en opdrachten van de masterclass kunst 2020. Wilt u even laten weten of alle bestanden aanwezig zijn (1 moodboard, 2 opdrachten, 10 oefen foto's en 1 vlog) en of het goed is aangekomen?

Mvg, Emma Marsman

Dag Emma,
Dankjewel voor je opdrachten. Ik heb ze allemaal ontvangen. Ik ga ze bekijken en feedback volgt later.
Groetjes
Mevr Hegeman

Dag Emma,
Wat super fijn dat je een vlog hebt gemaakt. Op deze manier kon je vlot je verhaal doen en was het voor mij ook prettig te volgen. Ik heb de feedback in de bijlage toegevoegd. Het lijkt misschien een beetje veel maar ik denk dat je er prima mee uit de voeten komt.
Vanmiddag zet ik de hoofdopdracht op de mail. Mocht je nog vragen hebben dan mag je mij altijd mailen.
Je bent goed bezig.
Groetjes, Mevr. Hegeman

Dag Claudia,
In de bijlage heb ik een bestandje met je feedback gestuurd. In het bestandje stel ik een paar vragen die vooral voor jou zijn om aan jezelf te vragen, zodat je goed verder kunt. Ik vind het mooi dat je alles wil laten zien van de klimaat crisis. Een heel compleet beeld.
De hoofdopdracht zet ik vanmiddag op de mail. Mocht je nog verdere vragen hebben mag je mij natuurlijk mailen.
Ga zo door.
Groetjes,
Mevr. Hegeman

Hallo allemaal,
We hebben de eerste opdrachten afgerond, zij die dit hebben aangeleverd hebben inmiddels feedback ontvangen. Dit betekent dat we verder kunnen naar de hoofdopdracht. Deze blijft hetzelfde, je gaat je idee uitwerken tot een eindwerk. Ik begrijp heel goed dat het nu met het corona anders gaat dan dat je misschien zou willen. Want we kunnen alleen werken met de materialen die jullie zelf al hebben. Wat we als voordeel mee kunnen nemen is dat bijvoorbeeld afval erg goed ingezet kan worden als materiaal om mee te werken, wat tevens goed aansluit bij de klimaat crisis. En elk huishouden heeft wel een prullenbak. Maar ook als je niks wilt doen met afval kan je kijken naar wat je thuis hebt. Dat kan natuurlijk ook gewoon verf en potloden zijn.
Vanaf deze week kunnen jullie zelfstandig starten met het maken van je eindwerk. Je mag mij altijd mailen met vragen, updates, filmpjes en foto's.
Ik wil dinsdag 14 april om 13:45 gezamenlijk afspreken via zoom. Jullie kunnen elkaar vertellen over jullie proces en hoe het gaat met het werk. Er is ruimte om mij vragen te stellen en ik geef nog extra verdiepende informatie. Dan houden we even een online college. Ook wil ik jullie graag vragen wat jullie tot nu toe vinden van het thema en wat jullie hebben ontdekt wat je eerder nog niet wist of niet bij stil stond. Wellicht kunnen jullie daar alvast over nadenken.
We 'zien' elkaar gauw.
Met vriendelijke groet,
Mevr. Hegeman

Dag allemaal,
Ik hoop dat jullie een hele fijne pasen hebben. Zoals ik vorige week al op de mail heb gezet spreken wij elkaar morgen via zoom. Ik ga er vanuit dat jullie bekend zijn met het programma. Zo niet, het is heel makkelijk te installeren via hun website www.zoom.us.
Ik heb al een meeting ingesteld waar jullie aan mee kunnen doen. Deze start morgen op 13:45 (de normale tijd van de masterclass). Het wachtwoord om mee te doen aan deze meeting is kunst2020 en de verdere informatie staat in het bericht onder deze mail. We hebben 30 minuten. Dat is misschien een beetje krap, maar dat zorgt er wel voor dat we goed concreet blijven.
In dit gesprek delen jullie wat jullie tot nu toe hebben gedaan. Probeer dit samen te vatten in een paar zinnen. Je deelt je plan van aanpak voor de komende week, welke stappen ga je ondernemen. Tijdens de meeting krijgen jullie ook nog een kleine theoretische thuisopdracht. De week hierna, dinsdag 21 april, is het alweer onze laatste les. We gaan dan het gemaakte werk aan elkaar presenteren. Ook dit doen wij via zoom. Daarover volgt nog meer informatie in de loop van de week. Dus als je nog vragen hebt stel ze nu nog of morgen tijdens het gesprek. En jullie mogen mij natuurlijk altijd mailen.
Tot morgen!
Groetjes,
Mevr. Hegeman
Password: kunst2020

Dag allemaal,

Ik heb voor jullie de opdracht die ik vandaag heb uitgelegd tijdens onze zoom bijeenkomst.

De opdracht moet dinsdag ingeleverd worden. Eerder mag natuurlijk altijd.

In de katern vinden jullie een tekst over de filosofie van Arne Naess. Deze gaat over 'deep ecology'. In de tekst wordt er een verschil gemaakt tussen een diepe aanpak en een oppervlakkige aanpak. De aanpak die aan de oppervlakte blijft 'shallow ecology' kan je ook wel symptoom bestrijding noemen. 'Deep ecology' probeert zich te richten op de kern van het probleem.

Schrijf een korte tekst van minimaal een half a4 waarin jij beargumenteerd wat je vindt van deze twee vormen. Wat is jouw mening hierover? Is het een beter dan het andere, of staan ze op gelijke voet? Kan je een argument bedenken voor 'shallow ecology' en een argument bedenken voor 'deep ecology'? Geen enkel antwoord is fout zolang jij jouw mening maar goed kan onderbouwen.

Succes!

Groetjes,

Mevr. Hegeman

Hoi mevrouw Hegeman,

Hier is mijn uitwerking van de opdracht.

Groetjes,

Claudia

Dag allemaal,

Hier hebben jullie alvast de uitnodiging voor de zoomsessie voor volgende week.

Groetjes,

Mevr. Hegeman

R Hegeman is inviting you to a scheduled Zoom meeting.

Topic: presentatie masterclass

Time: Apr 21, 2020 01:45 PM Amsterdam

Join Zoom Meeting

<https://zoom.us/j/97090720088?pwd=TmROcVRTaW9NVUtsLytQRjN3Q0ZtQT09>

Meeting ID: 970 9072 0088

Password: kunst2020

Hoi,

Het lukt me niet om de foto's met mijn zus te maken. Ze voelt zich de laatste tijd niet goed en is al meerdere keren naar het ziekenhuis geweest. Verder is er niemand anders die ik kan fotograferen.. Ik vind het heel vervelend, maar ik voel me er niet goed bij om mijn zus te gaan 'dwingen'. Ik weet eerlijk gezegd niet of het in de meivakantie dan wel gaat lukken. Heeft u misschien een oplossing voor mij?

Mvg,

Emma Marsman

Dag Heleen en Lonneke,

Ik kreeg zojuist deze mail van Emma. Mijn voorstel zou zijn om het na de vakantie te presenteren maar Emma geeft zelf al aan dat dat er waarschijnlijk niet in zit.

Ik ga haar vragen of zij haar eigen model kan zijn met haar mobiel op aftellen.

Ik denk ik stuur dit even door omdat dit een beetje last minute is en hierdoor de zoomsessie morgen waarschijnlijk anders verloopt.

Groetjes Rosan

Dag Emma,

Wat vervelend van je zus! Ik hoop dat het allemaal goed gaat met haar.

Ik snap dat dit je plannen aardig in de war gooit. Misschien kan je proberen je foto's te maken met jezelf als het model. Je kan bijvoorbeeld een statief gebruiken als je dat hebt of improviseren met bijvoorbeeld een stapel boeken o.i.d.

Je kan dan de camera op een timer zetten. Dit is misschien wat meer werk maar het lijkt mij een goede oplossing. Laat je mij morgen ochtend even op tijd weten of je dan morgen wel presenteert of na de vakantie? Ik verwacht wel dat je morgen in ieder geval mee doet met het zoom gesprek.

Succes!

Groetjes,

Mevr Hegeman

Hoi Rosan,
Lijkt me een goede oplossing.
groet!
Lonneke

Bedankt voor uw snelle antwoord! De oplossing die u geeft, lijkt mij ook een goed idee. Ik ben vandaag nog wel erg druk, dus ik ga ervan uit dat ik het morgen niet kan presenteren. Als dit het geval is dan ga ik er in de meivakantie druk mee bezig! Ik zal morgenochtend voor de zekerheid u nog even mailen. Ik ben er wel gewoon bij in de zoomles!

Mvg,
Emma Marsman

Goedemorgen,
Zoals beloofd zou ik u nog even mailen. Het is niet gelukt om gisteren nog foto's te maken, dus ik kan het vandaag niet presenteren. Wanneer zou ik dit dan kunnen doen? Dan heb ik voor mezelf ook even een deadline waaraan ik me kan houden!

Mvg,
Emma Marsman

Dag Emma,
Jammer dat het niet gelukt is.
Het lijkt mij goed als je direct na de vakantie presenteert. Ik heb zo even niet de data voor mij dus we bespreken vanmiddag wel even via de zoom sessie welke datum het precies gaat worden.

Groetjes,
Mevr Hegeman

Hoi Rosan,
Misschien goed om alvast wat data door te geven:
de lessen beginnen weer op wo. 6 mei. Vanavond horen we meer, maar waarschijnlijk nog op deze voet verder
tot vanmiddag!
Lonneke

Dag Claudia,
Hierbij stuur ik jou de feedback van de filosofie opdracht.
Je vindt hem in de bijlage!
Groetjes
Mevr Hegeman.

Dag Emma,
Hierbij de feedback van je filosofie opdracht, je vindt hem in de bijlage.
Groetjes
Mevr. Hegeman

Afsluiting met de begeleiders

Dag Lonneke en Heleen,

Bedankt voor de afsluiting van vandaag. Zoals net al besproken zal ik de beoordelingscriteria opsturen. Niet schrikken het is nogal veel. Ik denk dat het handigste is al je gewoon wat elementen kiest waarop je zou kunnen reageren of waarop je feedback zou kunnen geven en de rest eigenlijk laat. Er staan namelijk ook heel veel meer formele of technische dingen in die meer over het begeleidende essay gaan dan over mijn functioneren in de praktijk.

Nogmaals heel erg bedankt voor alles!

Groetjes

Rosan

Dag Rosan,

Jij natuurlijk ook bedankt voor het geven van de Masterclass Kunst!

In de bijlage vind je onze feedback...

Mocht je daar nog vragen over hebben dan horen wij dat graag..

groeten,

Lonneke en Heleen

Evaluatie van de masterclass door de leerlingen

Dag dames,

Het is alweer een tijdje geleden dat wij elkaar voor het laatst gesproken hebben.

Ik vroeg mij af of jullie nog een paar vragen kort voor mij willen beantwoorden. Je kan ze zo vanuit dit mailtje knippen en plakken in een word bestand of in een nieuw mailtje.

Alvast heel erg bedankt!

Hoe vond je het om te werken met het thema 'de klimaatcrisis'?

Hoe vond je de verhouding theorie en beeldend?

Welke tips heb je voor de docent?

Ben je sinds de module vaker bezig met het thema? Hoe merk je dat?

Zou je andere modules willen volgen met andere maatschappelijke vraagstukken?

Groetjes

Rosan Hegeman

Hoi mevrouw Hegeman,

1. Ik vond het leuk om weer met dit onderwerp bezig te zijn, want ik ben er vorig jaar al veel mee bezig geweest, en ik vond het interessant om weer informatie erover op te zoeken.

2. Ik vond de verhouding goed

3. Zelf vond ik de theorie opdrachten te kort om er de bedoelde lengte stuk van te maken.

4. Niet echt, want ik was er al veel mee bezig.

5. Ja, omdat ik dit een goede uitdaging vind, want meestal zijn normale kunstopdrachten heel anders,

Groetjes,

Claudia

Hallo,

Hierbij de antwoorden op uw vragen:

1. Hoe vond je het om te werken met het thema 'de klimaatcrisis'?

- Erg leuk, omdat ik er al wel veel geïnteresseerd in was en nu kon ik mijn 'kennis' echt toepassen.

2. Hoe vond je de verhouding theorie en beeldend?

- Wel fijn, omdat je de kennis van de theorie ook kan toepassen in het werk en het is natuurlijk altijd handig om wat meer te leren over een onderwerp.

3. Welke tips heb je voor de docent?

- Ik heb niet echt een tip. Het was natuurlijk een erg vervelende situatie, maar u heeft het goed opgelost via de mail en via zoom. Ook heeft u mij goed en snel geholpen bij mijn vragen, dus dat was ook fijn.

4. Ben je sinds de module vaker bezig met het thema? Hoe merk je dat?

- Dat niet, maar dat komt doordat ik eigenlijk al heel veel bezig houdt met het thema.

5. Zou je andere modules willen volgen met andere maatschappelijke vraagstukken?

- Ja, dat lijkt me best leuk. Vooral om dan dit toe te passen in de kunst

Ik hoop dat u hier wat aan heeft! Mvg, Emma Marsman

BIJLAGE 3 FEEDBACK FORMULIER BEGELEIDERS

ALGEMEEN BEELD / FEEDBACK MASTERCLASS KUNST 2020

Rosan Hegeman

positieve punten:

de student Rosan Hegeman:

- * heeft gekozen voor een actueel thema namelijk 'klimaatverandering'
- * heeft dit thema gevonden nav een onderzoek onder medestudenten
- * heeft een onderzoek gedaan naar iets wat dicht bij haarzelf ligt/haar interesse heeft
- * heeft het boekje voor de masterclass inhoudelijk en visueel meer dan voldoende vormgegeven
- * wist een goede presentatie neer te zetten (was rustig en concreet), zowel in de klas als via zoom
- * wist leerlingen te bereiken met haar feedback
- * heeft de feedback die wij haar hebben gegeven toegepast
- * heeft gezorgd voor een mooie samenhang tussen theorie en praktijk
- * heeft een filosofische context weten neer te zetten, wat een meerwaarde is voor de Masterclass
- * heeft een persoonlijke benaderingswijze naar de leerlingen toe

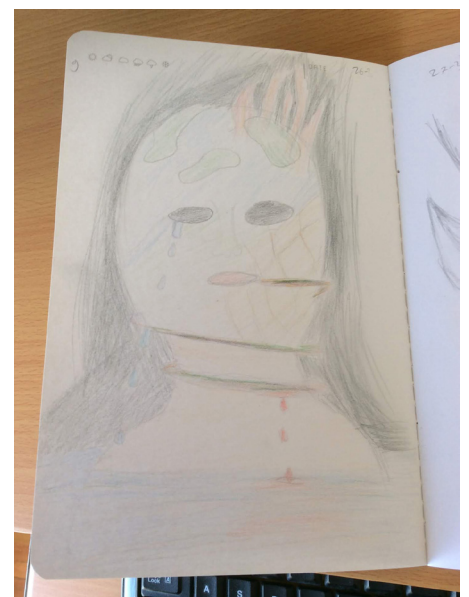
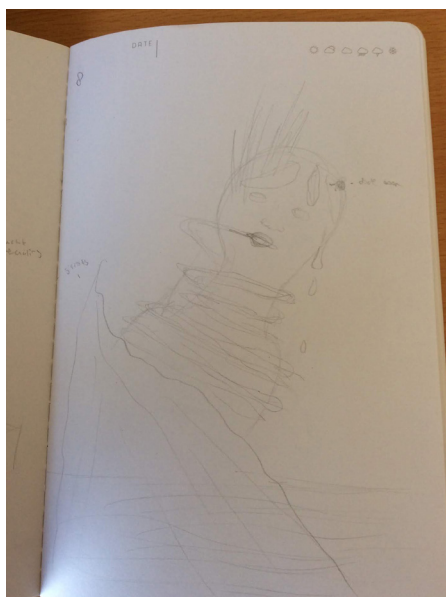
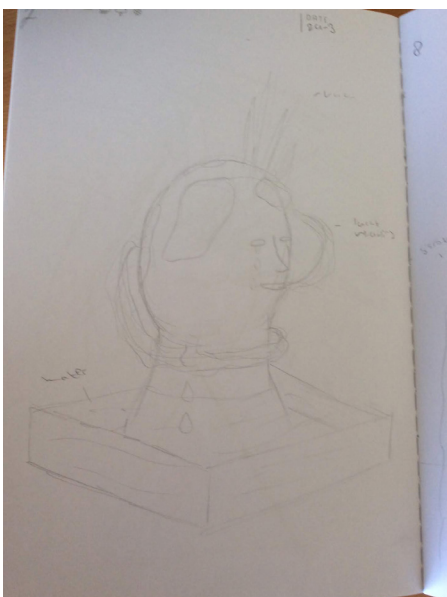
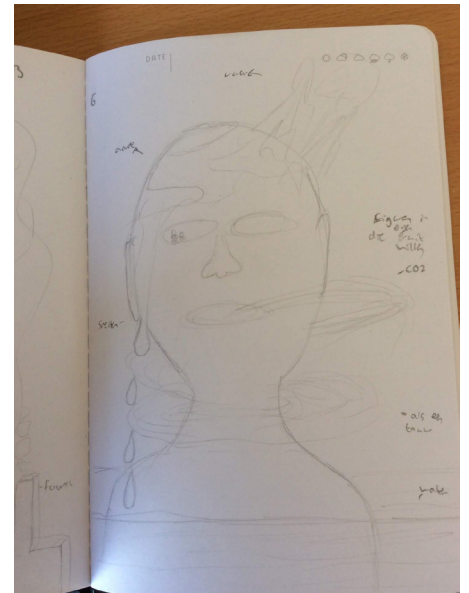
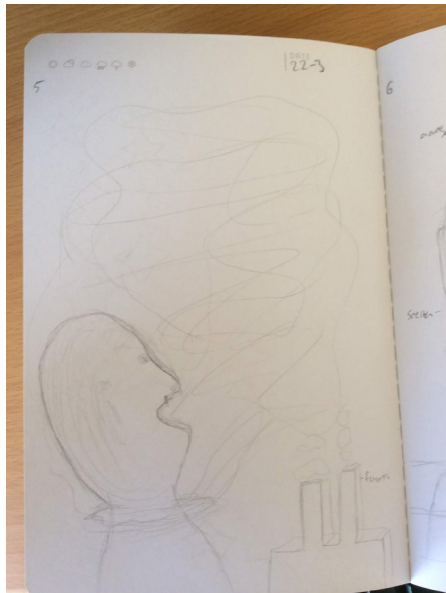
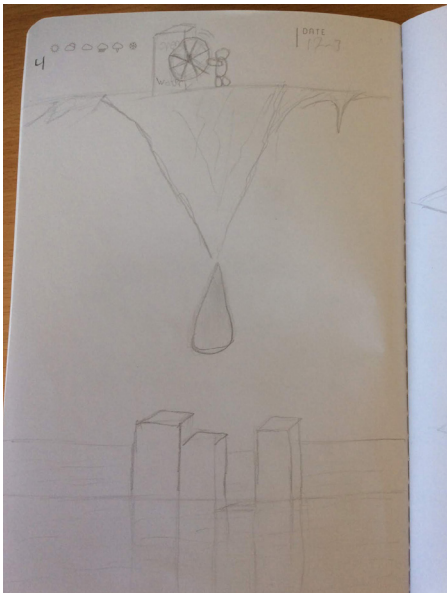
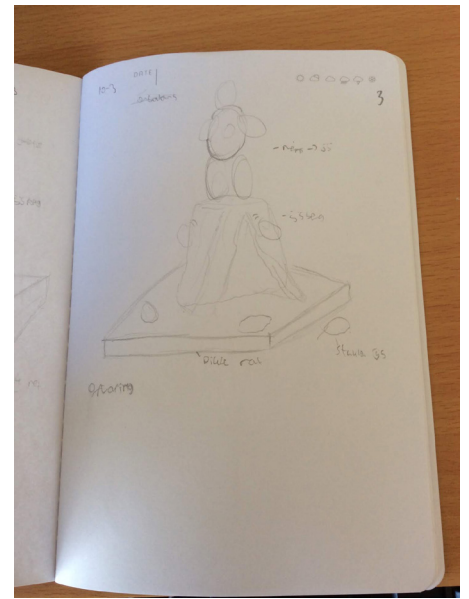
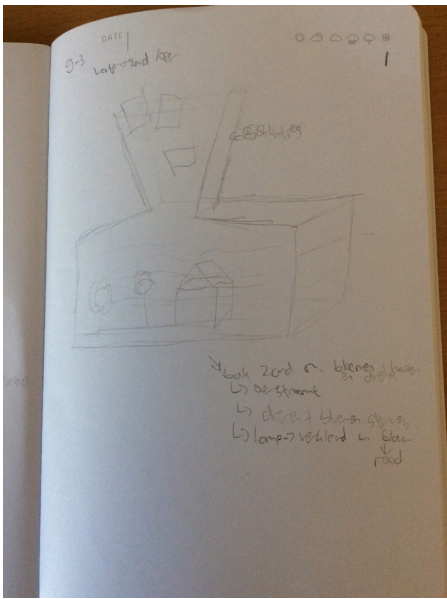
aandachts- en verbeterpunten:

de student Rosan Hegeman:

- * was af en toe wat laat met het aanleveren van informatie
- * had de zoom-lessen eerder kunnen opstarten
- * had de masterclass uitgebreider kunnen afronden (bv mbv een podium zoals een site, een certificaat etc)
- * had meer aandacht kunnen besteden aan een geschreven reflectie per les en de te behalen lesdoelen. Hoe dit nu vorm heeft gekregen naar de leerlingen toe is ons onduidelijk.
- * had meer aandacht kunnen besteden aan de lesstructuur (opstarten en afsluiten van de les)
- * had een (eind)evaluatie kunnen afnemen bij de leerlingen

Lonneke Burgers
Heleen Langkamp
CSG Het Noordik Almelo
12 mei 2020

BIJLAGE 4
DE GEMAAKTE OPDRACHTEN MET FEEDBACK
 Schetsen van Claudia

Opdracht voor masterclass kunst 2020 – Claudia Muller

“Vind 3 kunstenaars die goed aansluiten bij jou concept (je idee en gedachten goed voor je eindwerk) maak een koppeling tussen je concept en deze kunstenaars. Dit moet schriftelijk op minimaal een A4. Als je meerdere kunstenaars of zelfs filosofen kan vinden die er ook bij passen is dat goed. Verwerk deze dan ook in je tekst.”

Pas nadat ik mijn schetsen af had, ging ik op zoek naar 3 kunstenaars, en dit vond ik vrij lastig. Van een aantal kunstenaars heb ik 1 werk gevonden die aansluit bij mijn concept, en daarmee heb ik een koppeling gemaakt tussen mij concept en de kunstenaars.

Illustratie door Igor Morski

In deze illustratie zetten mensen de wereld in brand, en in mijn concept ademt de mens uit, waardoor hij zelf verstikt. Deze kunstenaar heeft dus ook het feit dat mensen de aarde verwoesten, en daarbij zichzelf proberen te laten zien. In andere illustraties die hij gemaakt heeft, vermengd hij de werkelijkheid met fantasie. Hij probeert daarmee verbanden te laten zien tussen dingen, die normaal geen verband met elkaar hebben. Mijn idee voor het kunstwerk vermengt verschillende onderdelen van de werkelijkheid met elkaar, zodat het verband duidelijker zichtbaar is.

Poster door Rusalkadesign

Met mijn concept wil ik de meerdere kanten van klimaatverandering laten zien, en dat is ook het doel van deze poster. Je ziet meerdere gevolgen van klimaatverandering, en alles dat het heeft veroorzaakt. Daarnaast heb ik ook het idee om de aarde af te beelden als mens, dat ook op deze poster gebeurt. Rusalkadesign maakt veel posters, waarin ze realistische voorwerpen met elkaar vermengen tot een fantasie afbeelding.

Tekening door Maarten Wolterink

Ook in deze illustratie is de aarde als mens afgebeeld, die opgehangen is aan een touw. De figuur staat op een drijvend ijsplateau, dat gesmolten is als gevolg van klimaatverandering. Maarten Wolterink is een cartoonist, die met zijn comics duidelijker wil maken wat er nu in de wereld aan de hand is. Dit doet hij op een grappige, maar duidelijke manier. Zo heeft hij ook comics gemaakt over het coronavirus, die niet alleen over het corona virus gaan, maar ook over de rest van de politieke situatie. In mijn concept heb ik geprobeerd om duidelijk te maken wat de gevolgen van klimaatverandering zijn.

Mindmap:

Ik heb een bord aangemaakt op pinterest waar ik de afbeeldingen die ik gevonden heb, heb opgeslagen. Hier is de link: <https://pin.it/3tgFPbP>

Schetsen:

In de bijlage zitten de foto's van de schetsen, hier is nog wat toelichting.

1. Schets 1 is een soort zandloper. Bovenin zitten ijsklontjes die smelten, en dat water gaat de bak eronder in. In die bak zitten huizen, bomen en dat soort dingen, die door het water overstromen.
2. Schets 2 is een ijsrots in een bak, en van die ijsrots komen brokken naar beneden zetten die de huizen die eronder staan verpletten. Ook komt er water uit, waardoor het ook overstromt.
3. Daarna kwam ik op het idee om iets te maken waardoor mensen de gevolgen van klimaatverandering zelf zouden ervaren: zelf op een stuk ijs gaan staan dat smelt, en waar brokstukken afvallen waardoor je steeds minder ruimte hebt om te staan.
4. Schets 4 is een soort ijsberg ondersteboven waar water uit komt, doordat het figuur bovenop de ijsberg de kraan opendraait.
5. Schets 5 is een figuur die uitademt, en verstikt raakt door de gassen die hij zelf uitademt.
6. Schets 6 en 9 zijn eigenlijk dezelfde schets, alleen heb ik 9 ingekleurd. Dit is een figuur die de aarde moet voorstellen. Een deel staat in brand, een ander deel overstromt, weer een ander deel is uitgedroogt. En hier heb ik het idee van schets 5 ook weer gebruikt: de wereld ademt uit, waardoor die zelf stikt.
7. Schets 7 en 8 zijn een 3d vorm van schets 6.

Feedback voor Claudia

Claudia,

Je hebt veel ideeën verkent. Je wilde in eerste instantie bezig met het maken van een installatie maar hebt daar vanaf moeten stappen omdat dat erg veel werk wordt in deze situatie waarin we nu zitten. Je hebt er voor gekozen een schilderij te maken.

De schetsen voor je schilderijen zijn figuratief. De beelden die je maakt zijn erg herkenbaar: De aarde, mensfiguur, vernietiging en chaos. Daarbij moet ik wel zeggen op te passen met clichés. Clichés zijn niet direct slecht, ze kunnen heel bewust ingezet worden voor bijvoorbeeld herkenbaarheid.

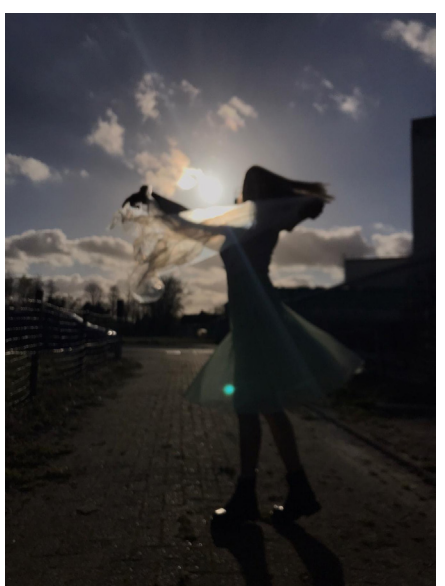
Ik denk dat je er goed aan doet om een helder doel voor jezelf te formuleren. Wil je activeren, informeren, ben je opzoek naar begrip? Wanneer je een doel voor jezelf formuleert, creëer je meer houvast voor je maakproces. En je kan dan altijd controleren of je nog in de juiste lijn bezig bent.

In schets 3 had je het over de toeschouwer laten ervaren wat klimaat verandering doet. Heb je dat losgelaten of kan dat ook via een schilderij?

In je mindmap zien we veel letterlijke beelden, ik herken daarin ook veel kritiek naar de mens. Wil jij ook kritiek leveren? Je verbindt je idee met cartoonist Maarten Wolterink die duidelijk wil maken wat er in de wereld aan de hand is op een grappige, duidelijke manier. Wordt jouw werk ook een cartoon? Speelt humor een rol? Probeer goed voor jezelf keuzes te verantwoorden.

In je eindschets gebeurd heel veel: Brand, uitdroging, overstroming, de aarde die stikt. Er zit een overdadigheid in. Die overdadigheid is wel terecht want de aarde kent natuurlijk ook heel erg veel problemen. Je kan dit dus goed inzetten om je werk kracht bij te zetten.

Oefenfoto's/schetsen van Emma

MASTERCLASS

KUNST 2020

Mijn eerste plan was om mode te maken van plastic, maar mijn gevoel stond hier niet achter. Wel wilde ik nog steeds graag met plastic werken, omdat dit natuurlijk een groot onderdeel is van ons leven. Alle producten die wij tegenwoordig kopen zitten in plastic verpakt. Denk maar aan voedsel, maar ook aan kleding en beautyproducten.^{enz.} Zo gebruiken wij in het dagelijks leven veel plastic, terwijl dit eigenlijk superslecht is voor het milieu. Om deze reden heb ik besloten om foto's te maken van mensen met plastic (zie moodboard) ~~om zo meer~~. Dat wil ik gaan doen met plastic dat only ik samen met mijn gezin gebruik heb, om zo meer aandacht te creëren omtrent het plasticgebruik in het dagelijks leven. Ik vind dit belangrijk, omdat veel producten onnodig verpakt zijn in plastic, zoals groente en fruit. Maar ook veel producten zouden in ander materiaal verpakt kunnen worden, zoals glas en gerecycled papier.

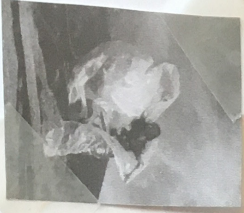
Ik ben veranderd van idee, omdat mode me eigenlijk niet zo leuk leek. Ik heb al wel vaker hiërmeel gewerkt, terwijl ik bijna nooit met fotografie werk. Fotografie is dus voor mij vernieuwend en daarom vind ik het best spannend. Ik ben erg benieuwd naar het resultaat.

fotografen

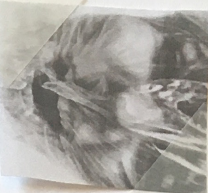
- Benjamin van Wong
 - een Canadese kunstenaar, fotograaf en activist.
 - pleitbezorger tegen plastic in de oceaan en fotografeert dit.
- Andreas Franke
 - een gepassioneerde duiker en fotograaf
 - heeft een exhibitie van 24 foto's onder zee om aandacht te vragen voor plastic vervuiling
- Gregg Segal
 - een schrijver en fotograaf
 - vraagt aandacht voor de voedselverspilling en heeft mensen met hun 7 dagen ^{van} ~~en~~ afval gefotografeerd
- Katja Heinemann
 - een Duitse fotografe
 - heeft een 'plastic world' collectie om meer aandacht te vragen voor plastic afval
- Julia Johnson en Cody Cloud
 - hebben een bedrijf, genaamd JUCO
 - hebben een 'plastic free' collectie.
- Stella Morais
 - een Braziliaanse fotografe
 - werkt veel met plastic, maar koppelt dit niet met het milieu

Deze fotografen werken allemaal met mensen in een omgeving van plastic.

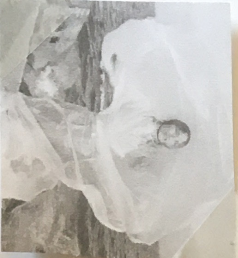
Bijna allemaal (behalve Stella Morais) maken daarbij een koppeling met het milieu en vragen zo meer aandacht voor plastic vervuiling. Dit is eigenlijk wat ik ook wil gaan doen en daarom heb ik een paar foto's van deze fotografen ook in mijn moodboard staan.

WAKE UP

Lim

R

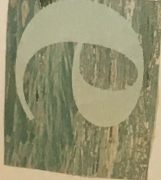
S

t

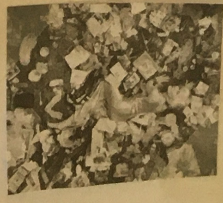
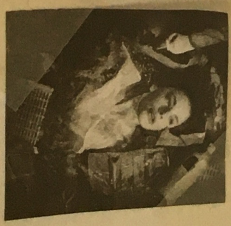

i

S

DENIAL IS NOT A POLICY

Feedback op Emma

Emma,

Wat fijn dat je een vlog hebt gemaakt en wat goed dat jij je zus kon inzetten tijdens dit gebeuren. In je vlog komen je verhaal en je motivatie duidelijk naar voren.

Je spreekt over het gebruik van plastic in ons dagelijks leven en hoe hier een teveel van is.

Je benoemt verpakte stukken fruit die eigenlijk geen verpakking nodig hebben en hoe producten ook in andere materialen verpakt kunnen worden. Je bent tegen het gebruik van al dat plastic en zegt zelf ook voor je foto's geen nieuw plastic aan te willen schaffen.

Je hebt een mooie lijst met verschillende fotografen verzameld die aansluiten bij jou interesse rondom het plastic gebruik. De foto's die je hebt gemaakt zijn hierdoor ook sterk geïnspireerd. Je hebt veel uitgeprobeerd en dat is goed.

Als ik naar jou foto's kijk dan krijg ik zelf al gauw de associatie met verstikking. Het plastic dat over het gezicht heen valt. Het omringt zijn door plastic afval. Vooral foto 8 en 10 hebben dit gevoel van verstikking of overdadigheid erg sterk.

De foto's 11, 12 en 13 laten dat niet zozeer zien. Deze foto's vond ik zelf luchtiger. Het plastic is meer decoratie dat wordt ingezet voor een mooie afbeelding. De beweging van het model is ook open en dynamisch. Het lijkt bijna een soort euforie. Ik vond deze foto's minder goed aansluiten bij jou concept van de overdadigheid aan plastic. De foto's hebben wel een interessante compositie en er is goed gebruik gemaakt van licht.

Je moet absoluut verder gaan met plastic, daar ligt een goede motivatie en je foto's zijn erg interessant. Zoals ik net al zei, zie ik dat je al druk bezig bent geweest met compositie en de rol van licht. Misschien kan je nog wel de invloed van de gevonden fotografen iets meer los laten zodat de foto's meer Emma worden. Je kan jezelf nog de vraag stellen: Hoe zorg ik dat mijn verhaal/standpunt overkomt op de toeschouwer? Je kan bijvoorbeeld kijken naar welke rol mimiek en lichaamshouding speelt. En je kan ook kijken naar de rol van de mens in deze plastic soep. De mens staat eigenlijk al centraal in jouw foto's. Welke invloed heeft al dat plastic op de mens en hoe laat je dat zien? Dat zijn allemaal vragen die jij jezelf kan stellen bij het maken van je foto's.

In je vlog heb je het over het maken van een foto serie of het maken van een collage. Je kan na gaan denken over hoeveel foto's er in je serie moeten komen. Is het bijvoorbeeld een drieluik? Of vertel je een verhaal van 12 foto's? Dat is nog iets waar je keuzes in kan maken.

Al met al ben je ontzettend goed bezig. Je hebt een heldere motivatie en plastic is een materiaal waar al een rijke context aanzit die je goed kan inzetten in je foto's. Ik vindt dat je al hele interessante foto's hebt gemaakt en je kan je nu echt gaan richten op de details.

Filosofie opdracht Claudia

Zelf vind ik dat 'deep ecology' het probleem veel beter aanpakt. Shallow ecology' is gewoon een soort goedmakertje, 'ik doe iets voor het milieu'. Maar uiteindelijk heeft het niet veel effect. Het lost het probleem absoluut niet op. Het lijkt alsof je een groot onderdeel van het probleem aan het aanpakken bent, terwijl je eigenlijk niet zo veel doet. Natuurlijk heeft recyclen ook effect, maar de bron van het probleem wordt niet aangepakt, waardoor het het probleem klimaatverandering niet oplost.

'Deep ecology' onderzoekt waardoor milieuconflicten beginnen. Dit is veel zinniger dan 'shallow ecology'. Je kan namelijk wel de hele tijd troep blijven opruimen, maar als er steeds weer wat bij wordt gegooid, is het nooit opgeruimd.

Een samenwerking van deep en shallow ecology is de beste oplossing. Deep ecology heb je nodig om de oorzaak van het probleem aan te pakken, en shallow ecology om het effect van het probleem te verminderen en uiteindelijk sneller te laten verdwijnen.

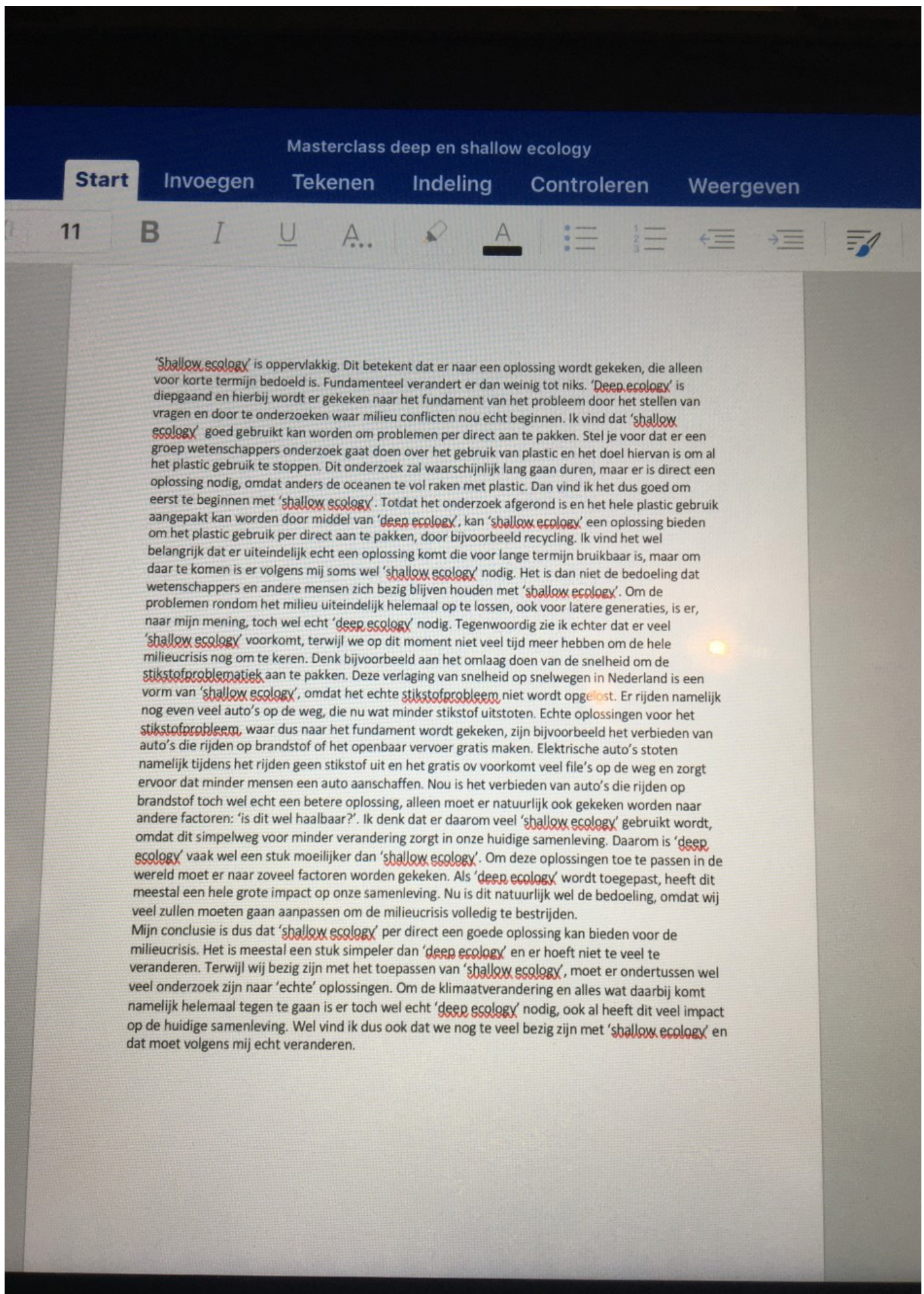
Ik vind dus dat 'deep ecology' veel beter is dan 'shallow ecology', maar we hebben beide nodig om de aarde weer te kunnen herstellen.

Feedback filosofie opdracht Claudia

Dag Claudia. Je verwoordt je mening helder. Je maakt duidelijk onderscheid tussen 'shallow ecology' en 'deep ecology'. En hoe het een meer effect heeft dan het ander. Je maakt een goed argument over hoe we wel troep kunnen blijven opruimen maar als er nog steeds troep gemaakt wordt het nooit echt opgeruimd is. Het 'dweilen met de kraan open'. In je conclusie concludeer je dat wel beide vormen nodig zijn om de aarde te kunnen herstellen.

Je tekst is een beetje aan de korte kant. Dat is niet perse erg maar ik mis wel een beetje ondersteuning in de vorm van voorbeelden. Voorbeelden uit de praktijk kunnen je argumenten goed ondersteunen. Dit doe je wel goed met je uitleg over hoe het nooit opgeruimd kan zijn als we troep blijven maken. In je eerste alinea mis ik dit. Aan het eind van de eerste alinea betrek je wel recyclen als voorbeeld van 'shallow ecology'. Voor iemand die niet weet waar de filosofie over gaat is je tekst iets lastiger te volgen. Dat wat 'shallow ecology' doet en dat wat 'deep ecology' doet wordt eigenlijk pas duidelijk in je derde alinea. In die alinea laat je goed het verschil tussen beide zien. En hoe zij elkaar aanvullen.

Je eindigt met een mooie uitsmijter waarin je mening helder naar voren komt en waarbij je laat zien dat de beide aanpakken hand in hand gaan.

'Shallow ecology' is oppervlakkig. Dit betekent dat er naar een oplossing wordt gekeken, die alleen voor korte termijn bedoeld is. Fundamenteel verandert er dan weinig tot niets. 'Deep ecology' is diepgaand en hierbij wordt er gekeken naar het fundament van het probleem door het stellen van vragen en door te onderzoeken waar milieu conflicten nou echt beginnen. Ik vind dat 'shallow ecology' goed gebruikt kan worden om problemen per direct aan te pakken. Stel je voor dat er een groep wetenschappers onderzoek gaat doen over het gebruik van plastic en het doel hiervan is om al het plastic gebruik te stoppen. Dit onderzoek zal waarschijnlijk lang gaan duren, maar er is direct een oplossing nodig, omdat anders de oceanen te vol raken met plastic. Dan vind ik het dus goed om eerst te beginnen met 'shallow ecology'. Totdat het onderzoek afgerond is en het hele plastic gebruik aangepakt kan worden door middel van 'deep ecology', kan 'shallow ecology' een oplossing bieden om het plastic gebruik per direct aan te pakken, door bijvoorbeeld recycling. Ik vind het wel belangrijk dat er uiteindelijk echt een oplossing komt die voor lange termijn bruikbaar is, maar om daar te komen is er volgens mij soms wel 'shallow ecology' nodig. Het is dan niet de bedoeling dat wetenschappers en andere mensen zich bezig blijven houden met 'shallow ecology'. Om de problemen rondom het milieu uiteindelijk helemaal op te lossen, ook voor latere generaties, is er, naar mijn mening, toch wel echt 'deep ecology' nodig. Tegenwoordig zie ik echter dat er veel 'shallow ecology' voorkomt, terwijl we op dit moment niet veel tijd meer hebben om de hele milieucrisis nog om te keren. Denk bijvoorbeeld aan het omlaag doen van de snelheid om de stikstofproblematiek aan te pakken. Deze verlaging van snelheid op snelwegen in Nederland is een vorm van 'shallow ecology', omdat het echte stikstofprobleem niet wordt opgelost. Er rijden namelijk nog even veel auto's op de weg, die nu wat minder stikstof uitstoten. Echte oplossingen voor het stikstofprobleem, waar dus naar het fundament wordt gekeken, zijn bijvoorbeeld het verbieden van auto's die rijden op brandstof of het openbaar vervoer gratis maken. Elektrische auto's stoten namelijk tijdens het rijden geen stikstof uit en het gratis ov voorkomt veel file's op de weg en zorgt ervoor dat minder mensen een auto aanschaffen. Nou is het verbieden van auto's die rijden op brandstof toch wel echt een betere oplossing, alleen moet er natuurlijk ook gekeken worden naar andere factoren: 'is dit wel haalbaar?'. Ik denk dat er daarom veel 'shallow ecology' gebruikt wordt, omdat dit simpelweg voor minder verandering zorgt in onze huidige samenleving. Daarom is 'deep ecology' vaak wel een stuk moeilijker dan 'shallow ecology'. Om deze oplossingen toe te passen in de wereld moet er naar zoveel factoren worden gekeken. Als 'deep ecology' wordt toegepast, heeft dit meestal een hele grote impact op onze samenleving. Nu is dit natuurlijk wel de bedoeling, omdat wij veel zullen moeten gaan aanpassen om de milieucrisis volledig te bestrijden. Mijn conclusie is dus dat 'shallow ecology' per direct een goede oplossing kan bieden voor de milieucrisis. Het is meestal een stuk simpeler dan 'deep ecology' en er hoeft niet te veel te veranderen. Terwijl wij bezig zijn met het toepassen van 'shallow ecology', moet er ondertussen wel veel onderzoek zijn naar 'echte' oplossingen. Om de klimaatverandering en alles wat daarbij komt namelijk helemaal tegen te gaan is er toch wel echt 'deep ecology' nodig, ook al heeft dit veel impact op de huidige samenleving. Wel vind ik dus ook dat we nog te veel bezig zijn met 'shallow ecology' en dat moet volgens mij echt veranderen.

Feedback filosofie opdracht Emma

Feedback Emma filosofie opdracht

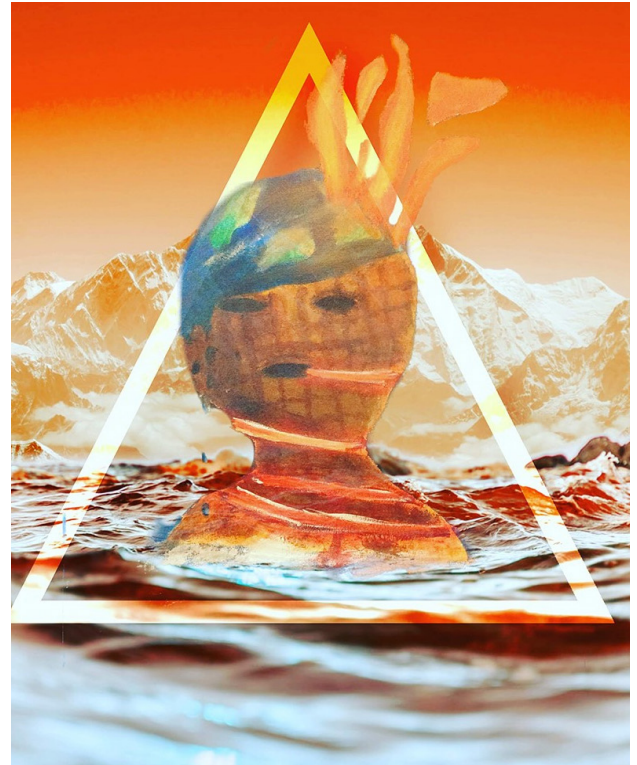
Dag Emma,

Je begint je tekst met een uitleg wat 'shallow ecology' en wat 'deep ecology' inhoud. Je introduceert je mening aan de hand van een voorbeeld en dat werkt goed. Vervolgens weerleg je ook de verschillende kanten met andere voorbeelden. Je onderbouwt je argumenten goed.

In je tekst maak je ook een koppeling naar wat jij zelf merkt in je omgeving. Je koppelt dit goed aan de filosofie. In je tekst belicht je ook dat er nog andere kanten zitten aan de aanpakken. Bijvoorbeeld of het (momenteel) wel haalbaar is. In je conclusie breng je de beide aanpakken goed samen. Je belicht hoe ze individueel sterk zijn, en hoe ze elkaar nodig hebben. Je eindigt je tekst met een krachtige uitspraak.

Je tekst is helder en prettig opgebouwd. Je zet beide aanpakken goed uiteen en geeft mooie, duidelijke voorbeelden om je argumenten te onderbouwen. Je brengt alles goed samen in je conclusie. Een hele mooie tekst! Goed gedaan!

Eindwerk Claudia

Tekst schilderij masterclass kunst 2020 – Claudia Muller

Dit schilderij staat in het teken van klimaatverandering. De wereld brand, overstroomt en droogt uit. De ijskappen smelten, en de aarde verstikt. Ik heb de aarde afgebeeld als een mens figuur, om het effect dramatischer te maken. Want in feite is de mens ook aan het verstikken. Het was mijn doel om alle kanten van klimaatverandering te laten zien. De mens staat hierin centraal, omdat de mens de oorzaak is. Het vuur staat o.a. voor de bosbranden in Australië, het water staat voor de overstromingen, het bruine stuk is uitgedroogd land, het oranje/witte ding is luchtvervuiling, die uit de mond van de aarde komt en de aarde laat stikken en verwond. Het water heb ik geschilderd alsof er een storm gaande is, omdat dit het dramatische effect dramatischer maakt. De ogen en de mond zijn zwart, de aarde is blind en dood aan het gaan. De achtergrond heb ik zwart gemaakt, dit stelt het universum voor. Er zijn geen sterren, dat zou het te vrolijk maken. Er zijn wel wolken/rook, om het iets voller te maken en er meer diepte aan te geven.

Tijdens het proces is behoorlijk wat fout gegaan. Na een paar uur had ik namelijk het hele gezicht, inclusief het vuur, en het water al geschilderd. Maar het leek op een kindertekening. Dat moest dus opnieuw. Ik heb toen een aantal schildertutorials opgezocht op YouTube, en gebruikgemaakt van een paletmes (die mijn vader blijkbaar nog ergens onder in een doos had liggen). Ik heb dus behoorlijk veel geleerd van het maken van dit schilderij.

Daarna kwam ik op een fotobewerkingsapp een challenge tegen waarbij je 1 foto die zij gaven moest gebruiken, en die stond in het teken van klimaatverandering. Toen heb ik met een foto van mijn schilderij hier nog een bewerking van gemaakt.

Eindwerk Emma

Emma's tekst bij de foto series

Ik heb ervoor gekozen om foto's te maken aan de hand van drie onderwerpen. Elk onderwerp bevat weer drie foto's.

Het eerste onderwerp is 'de consument'. De kenmerken bij dit onderwerp zijn de tas met plastic, de plastic rietjes, en de plastic flessen. Op de eerste foto zie je de tas met plastic. Dit staat voor de consument die veel plastic in huis haalt, zonder er al te veel bij na te denken. Op de tweede foto zijn er plastic rietjes te zien. Het plastic rietje is een heel bekend stukje plastic waarvan mensen vaak al wel weten dat (zee)dieren dit inslikken. Toch wordt het nog te vaak gekocht. Ook op de laatste foto bij dit onderwerp is een bekend stuk plastic aanwezig, namelijk de plastic fles. Dit is natuurlijk iets wat veel mensen kopen, zonder er eigenlijk over na te denken. Er zit dan wel statiegeld op, maar de plastic flessen worden niet vermeden.

Het tweede onderwerp is 'de luchtigheid' en misschien ook wel 'de onwetendheid'. Op de eerste foto zie een (mooi) stuk plastic waaiend in de wind. Dit laat goed de luchtigheid zien. Het plastic wordt weergegeven als iets moois, terwijl het natuurlijk helemaal niet mooi is. De tweede foto laat vooral sierlijkheid zien. Een mooie, sierlijke foto, waarbij het plastic een extra luchtige toevoeging geeft. Op de derde foto wordt een slinger van plastic afgebeeld dat, net zoals op de eerste foto bij dit onderwerp, sierlijk in de wind waait. Het plastic wordt ook hier als iets moois gezien, er wordt luchtig over gedaan. Misschien bewust, maar misschien ook onbewust door de onwetendheid.

Het derde onderwerp is 'de verstikking'. Op de eerste foto zit ik in een plastic zak waar ik eigenlijk uit wil. Ik wordt verstikt door de plastic zak, omdat het mij opsluit. Op de tweede foto zit ik in een 'zee' van plastic. Dit is een verwijzing naar de plastic soep in de oceaan, die steeds erger en erger wordt. Bij de derde en laatste foto zit ik achter een plastic scherm. Dit scherm houdt mij als het ware tegen, waardoor ik niet verder kan. Ik zit hier dus een soort van opgesloten en dit laat dan ook weer de verstikking van al het plastic in deze wereld zien.

Al deze foto's met hun onderwerpen geven samen een verhaal weer: De consument haalt al dat plastic in huis, het wordt verkocht en gekocht. Er wordt door de meeste consumenten erg luchtig over gedaan. Dit kan komen door de onwetendheid, maar dit kan ook bewust zijn. In werkelijkheid zorgt het plastic voor veel verstikking, omdat dieren het inslikken en het overgrote deel hieraan dood gaat. Ook verpest het onze mooie landschappen.

Door omstandigheden moest ik de foto's van mijzelf maken, waardoor er af en toe een probleem ontstond. Dit heb ik weten op te lossen. Ik heb ervoor gekozen om zwarte kleding aan te trekken, door hierdoor wat minder op te vallen en dit laat tegelijkertijd misschien ook wel 'rauw' zien. Daarnaast heb ik gekozen om een coltrui aan te trekken, om zo wat meer de verstikking weer te geven. Aan de foto's bij het laatste onderwerp heb ik nog een lichte zwart-wit filter toegevoegd, om zo deze foto's meer een grauwe, sombere tint te geven.